

Muhammed-karikatyror och rondellhundar

Reaktioner, bakgrund och sammanhang

Katarina Högfeldt
Åke Sander
Göran Larsson

Förord

I slutet av februari 2006 arrangerade Mångkulturell utveckling i Göteborgs Stad i samarbete med Frölunda kulturhus en debattkväll om Muhammedkarikatyrerna. Diskussionerna om Jyllands-Postens teckningar pågick fortfarande i media, stämningarna var upphetsade på olika håll i världen och vi var lite oroliga för att något skulle kunna hända under kvällen. Det var en bedömning som delades av polisen, som fanns på plats. Men inget hände. Det blev en sansad diskussion med en stor och engagerad publik.

Strax före denna kväll hade vi beslutat att försöka ta reda på vad Göteborgs organiserade muslimer hade för åsikter i frågan. Fil. Mag. Katarina Högfeldt, som tidigare intervjuat unga Göteborgsmuslimer (Bland sjalar och skägg, 2005), intervjuade under våren 2006 företrädare för 13 islamiska organisationer i Göteborg. Av olika anledningar drog publiceringen av intervjuerna ut på tiden, så när det äntligen var dags att gå till tryck uppenbarade sig Lars Vilks på arenan med sina rondellhundar. Vad tyckte de muslimska företrädarna om detta? Hur såg man på Vilks teckningar i relation till de danska? Innebar detta att inställningen till kränkningar av vad man uppfattar som centrala religiösa värden förändrats? Det var några av de frågor vi ville ha svar på.

Samtidigt, som ett resultat av den första intervjurundan, framfördes från många intervjuade önskemål om närmare kontakter mellan organiserade muslimer i Göteborg och Göteborgs Stad. Det blev upptakten till ett nätverk som nu träffats regelbundet i nästan två år för att utbyta erfarenheter och synpunkter. I nätverket ingår representanter från ett varierande antal muslimska organisationer, religionsvetare från Institutionen för religionsvetenskap vid Göteborgs universitet och tjänstemän från Göteborgs Stad.

Under hösten 2006 publicerades dessutom en guide till islamiska organisationer i Göteborg. Den finns på www.goteborg.se/prevu

I skrivande stund, juni 2008 går de danska Muhammedkarikatyerna ännu ett varv, sedan 17 danska tidningar i slutet av februari återpublicerade teckningen av profeten Muhammed med en bomb i turbanen. Publiceringarna kom som ett slags svar på en mordkomplott mot karikatyrtecknaren Kurt Westergaard. Och i slutet av april inleddes en rättsprocess i Jordanien, sedan en jordansk organisation polisanmält tolv av de danska redaktörer som publicerade teckningen. I början av juni dödade en bilbomb 8 människor vid Danmarks ambassad i Islamabad, och Muhammedteckningarna nämndes som en anledning till attentatet.

Denna skrift består av tre delar: dels Katarina Högfeldts rapport, dels en längre text av professor Åke Sander, som ger en bakgrund till Muhammedkarikatyerna och placerar in dem i ett sammanhang. I en kortare text behandlar docent Göran Larsson bildsynen i Koranen.

Sven Gustafsson
Mångkulturell utveckling

Innehåll

Muhammed-karikatyrer och rondellhundar – reaktioner

Introduktion	sid 6
Informanternas berättelser kring Muhammed-karikatyerna.....	sid 12
Informanternas berättelser kring rondellhundarna	sid 26
Analys av tänkbara positiva och negativa konsekvenser	sid 38
Sammanfattning.....	sid 45
Litteratur.....	sid 50
Muhammedkarikatyerna – bakgrund och sammanhang.....	sid 52
Litteratur.....	sid 84
Att avbilda profeten Muhammed – några teologiska utgångspunkter....	sid 88
Litteratur.....	sid 93

Muhammed-karikatyror och rondellhundar – reaktioner

Katarina Högfeldt

Introduktion

Kort bakgrund¹

Den 30 september 2005 publiceras i danska Jyllands-Posten en rad karikatyrer av islams störste profet Muhammed. Bland annat ser man Muhammed med en turban på huvudet innehållande en antänd bomb.

Månaden efter polisanmäls tidningen och två av tecknarna mordhotas. Förundersökningen mot Jyllands-Posten läggs senare ner. Elva ambassadörer från muslimska länder ber om ett möte med statsminister Anders Fogh Rasmussen. Han tar inte emot dem och hans agerande röner stor kritik. Den starka kritiken gör att det utvecklar sig till en politisk fråga på hög nivå. De elva ländernas regeringar uppfattar vägran att ta emot ambassadörerna som en direkt förolämpning. De markerar gentemot den danska regeringen genom att kalla hem sina ambassadörer. I flera internationella organ tas frågan upp och organisationen Islamiska kongressen (OIC) fördömer publiceringen.

Därefter, i början av det nya året, äger ett antal protester och demonstrationer rum i ett flertal muslimska länder. I februari visar svenska medier bilder av upprörda muslimer som bränner danska flaggor. Enskilda och grupper börjar propagera för våldsamheter. Några av dessa demonstrationer utmynnar i bränder och attacker mot danska ambassader i muslimska länder. Tumultet leder till stor materiell förstörelse och även till ett flertal dödsfall bland lokalbefolkningen, bland annat i Afghanistan, Somalia och Libanon. En bojkott mot den svensk-danska mejerikoncernen Arla inleds. Då danska ekonomiska intressen hotas träffar den danske statsministern muslimska länders ambassadörer och tar offentligt avstånd från publiceringen av karikatyren.

¹ För en mer detaljerad bakgrund läs professor Åke Sanders text i denna skrift.

Publiceringen har fått stora konsekvenser för människor i stora delar av världen, oavsett religionstillhörighet.

I juli månad 2007, alltså cirka ett och ett halvt år efter Muhammed-karikatyterna, försöker konstnären Lars Vilks ställa ut teckningar där han porträtterar profeten Muhammed som rondellhund². Teckningarna refuseras på en konstutställning i en hembygdsgård i Värmland och senare även från konstskolan Gerlesborg i Bohuslän för att man oroar sig för säkerheten.

I mitten av augusti publiceras en av Vilks teckningar i Nerikes Allehanda, en lokal tidning i Örebro, mot bakgrund av att Vilks blivit nekad att ställa ut sina teckningar. Den artikeln leder till två demonstrationer i Örebro och flera internationella officiella protester från bl. a Irans president och från OIC.

Vid en demonstration i Pakistan bränns den svenska flaggan samt en docka föreställande statsminister Fredrik Reinfeldt. Några av journalisterna på Nerikes Allehanda blir hotade och så även Lars Vilks och de får polisbeskydd. Flera organisationer som samlar muslimer i Sverige bl.a. Sveriges muslimska råd, fördömer hoten samt manar till lugn.

Den 7 september tar statsministern emot ambassadörer från tjugotvå muslimska länder för att diskutera saken. För att lugna ner situationen ytterligare besöker Reinfeldt Stockholms moské och tackar då organisationerna för att de manat sina medlemmar till lugn för att inte sprida konflikten ytterligare.

Med anledning av reaktionerna och den internationella händelseutvecklingen efter publiceringen av Muhammed-karikatyterna ställde vi, inom ”religionsguideprojektet” som är ett samarbete mellan Mångkulturell utveckling, Göteborgs stad och Institutionen för religionsvetenskap och teologi, Göteborgs Universitet, oss frågan: Vad tänker Göteborgs muslimer om detta? Cirka arton månader senare fick vi alltså anledning att ställa oss

² Rondellhunden är en form av gatuinstallation som placerats runt om i Sverige just i rondeller. Den första rondellhunden var en skulptur, Cirkulation 2, av konstnären Stina Opiz. Den placerades ut i en rondell i Linköping i mars 2006 men blev vandaliserad. En tid därefter dök liknande icke-professionella hundar upp lite varstans.

den frågan igen. Vid båda tillfällena beslutade vi oss för att göra en mindre undersökning och i rapporten redogörs för resultaten från båda dessa.

I den första omgången, efter Muhammed-karikatyerna, vände vi oss till 13 organisationer som samlar muslimer och deras företrädare³. Efter Lars Vilksaffären gjorde vi den andra undersökningen och då vände vi oss till samma organisationer som vid första tillfället för att fråga om deras tankar kring det hela. Båda undersökningarna bygger på intervjuer med företrädare för dessa organisationer.

Rapporten skall ses som ett försök att visa hur några av Göteborgs muslimer ser på karikatyerna och deras tankar kring den internationella händelseutvecklingen samt Lars Vilks rondellhund ett och ett halvt år senare. Då företrädarna inte hade alldeles likartade tankar och funderingar och gav mycket skilda svar så är materialet i rapporten inte generaliserbart, men det är vår förhoppning att denna rapport ska ge en mer nyanserad bild av muslimers reaktioner samt bidra till en ökad förståelse inför den fortsatta dialogen.

Rapporten är uppdelad i fem avsnitt. Det första avsnittet innehåller en introduktion, i det andra avsnittet återges informanternas berättelser kring Muhammedkarikatyerna. Under vissa teman presenteras berättelserna i relation till tidigare forskning för att få en förklaringsmodell. I det tredje avsnittet återges informanternas berättelser kring Rondellhunden. Avsnitt fyra innehåller en mindre analys, och avslutningsvis ges en sammanfattning.

Syfte

Syftet med undersökningarna var att finna ut hur en del av Göteborgs muslimer har reagerat på, samt tänkt kring, Jyllands-Postens publicering av karikatyerna och den efterföljande internationella händelseutvecklingen samt Lars Vilks rondellhund och effekterna av dessa händelser för vårt samhälle.

Det krävs självklart mer fältforskning och ett större empiriskt material för att kunna göra en fördjupad analys av eventuella effekter av karikatyrcrisen och den efterföljande svenska repriserna. Det är inte vår ambition att göra anspråk på att göra en samhällsanalys utan här redovisas informanternas subjektiva upplevelser och uppfattningar.

³ Några av resultaten presenterades i Göteborgs-Posten den 27 maj 2006.

Metod, urval och förutsättningar

Tidsaspekten var en av förutsättningarna för den första undersökningen då vi ville att det skulle ske medan frågan var aktuell. Den 13 februari 2006 skickades först en förfrågan ut om att delta i undersökningen och med en beskrivning av vårt syfte med den, till vad vi tror alla organisationer som samlar muslimer i Göteborg. Strax därefter togs en telefonkontakt. Efter en del besvär med att vid telefonkontaktarna nå fram med det faktum att det faktiskt inte var en journalist som ringde utan en tjänsteman vid kommunen, blev mottagandet varmt och resulterade i intressanta och givande diskussioner med de flesta företrädare. Vissa organisationer uttryckte dock en del misstänksamhet och valde antingen att direkt avstå eller så bad de om att få återkomma om de ville delta.

Många adresser och telefonnummer var inaktuella på den adresslista vi hade till förfogande och inte sällan hade även organisationerna nya ordförande och kontaktpersoner. Hela processen var således ganska tidskrävande. Därför har vi inte utgått från några särskilda urvalsprinciper utan intervjuat de som gick att nå och som var villiga att ställa upp på intervju inom den tid som fanns till förfogande. Sammanlagt har tretton företrädare intervjuats under perioden 20 februari till 22 mars 2006.

Vid den andra undersökningen vände vi oss till samma organisationer som vid det första tillfället och då intervjuades åtta av de ursprungliga tretton företrädarna mellan 25 september och 16 november 2007. Vår ambition var att nå alla men det gick tyvärr inte att genomföra av olika anledningar. Två av organisationerna gick inte att nå utifrån tillgängliga uppgifter och tre valde att avstå. En av organisationerna som valde att avstå gjorde det på grund av att man inte kände fullt förtroende för vår undersökning, enligt en informant som är medlem i föreningen. I just denna förening anser enligt uppgift ”ungefär hälften att man inte kan lita på icke-muslimer” grundat på tidigare erfarenheter. Man hade i föreningen sett så många exempel på detta då ”journalister och andra skrivit falska och felaktiga saker med avsikt att smutskasta”. Många av föreningsmedlemmarna kände också att Lars Vilksaffären var ”droppen som fick bägaren att rinna över” och man ville inte utsätta sig för att träffa icke-muslimer som ändå ”bara är ute efter att misstänkliggöra islam och muslimer”. De två övriga som valt avstå har inte lämnat skäl till detta men vi har tolkat det som tidsbrist, då båda parter vid

upprepade tillfällen försökt att få till en passande tid för intervju men utan att lyckas.

Det som informanterna i rapporten har gemensamt är att de har ställt upp som företrädare för sin organisation och att de är praktiserande muslimer. Annars återfinns stora teologiska, politiska och utbildningsmässiga variationer bland informanterna. De är allt från religiösa ledare, ordföranden till utnämnda kontaktpersoner. Informanterna har olika ursprungsländer som Albanien, Gambia, Irak, Libanon, Pakistan, Sverige, Syrien och Turkiet och är i åldrarna 24 år till 55 år. Tyvärr så deltar endast en kvinna, övriga tolv är män. Av de representerade organisationerna, församlingarna och kulturella föreningarna, är två shiamuslimska och elva sunnimuslimska, vilka är de två stora inriktningarna inom islam⁴.

Under intervjuerna har en guide med halvstrukturerade frågor använts. Varje intervjutillfälle vid första undersökningen varade mellan en till två timmar samt vid andra undersökningstillfället cirka en halvtimme utom en som skedde via e-post. Intervjuerna har bandats och transkriberats och därefter sänts till informanten för kontroll, för att undvika eventuella missförstånd. Därefter sammanställdes allt textmaterialet tematiskt, för att möjliggöra jämförelser och viss analys.

Vi ansåg det viktigt att informanterna fick behålla sin anonymitet. Således presenteras inte vilka församlingar, föreningar och organisationer som besökts, inte heller några namn på personer.

Islam i Göteborg⁵

Religiös mångfald har blivit en del av verkligheten i stora delar av världen, så även i Göteborg. Islam är den största minoritetsreligionen i landet. Det är omöjligt att med säkerhet ange antalet muslimer i Sverige eftersom det inte är tillåtet att registrera människor efter religionstillhörighet.

⁴ Förutom geografiska, kulturella och etniska uppdelningar finns det en mängd teologiska förgreningar bland världens muslimer. Oavsett detta är det vanligt att skilja på just sunni- och shia-muslimer och splittringen mellan dessa går tillbaka till tiden efter profeten Muhammeds död och handlar framförallt om skillnader i synen på ledarskapet (Larsson 2005:454).

⁵ Uppgifterna är hämtade ur Islam – guide till föreningar och professor Åke Sanders inledning i den. www.goteborg.se/prevu

Dock uppskattas antalet människor som har bakgrund i länder som domineras av en muslimsk befolkning i Sverige vara cirka 350 000 och av dem beräknar man att en tredjedel är utövande eller praktiserande muslimer. Av dem bor kanske 10-15 procent i Göteborg.

De första muslimerna kom till Göteborg under 1950-talet och var huvudsakligen från Turkiet. Först i mitten av 60-talet anordnades organiserade religiösa aktiviteter bland dem, då en turkisk affärsman ställde ett rum till förfogande för fredagsbön, etc. År 1977 skapades den första formella församlingen, Islamiskt centrum i Göteborg. Idag finns det cirka femton islamiska församlingar. Dessa är inrymda i källarlokal, ofta i rivningsfastigheter, då Göteborgs muslimer fortfarande inte har en ”riktig”, för ändamålet byggd moské. I början av 2008 sätts dock Sveriges muslimska stiftelse sitt projekt med att bygga en moské i Göteborg. Man hoppas att moskén skall stå färdig någon gång under åren 2009-2010. Moskén skall ha en sunnitisk inriktning men alla är enligt uppgift välkomna.

Etiketten ”muslim”

Som tidigare nämnts så är samtliga informanter praktiserande muslimer och det framgår i deras berättelser att de ser detta faktum som en stor del av deras identitet. Dock problematiserade en av företrädarna mitt användande av begreppet ”muslimska organisationer” som han upplevde som exkluderande och en annan företrädare talade om det ofta förekommande skillnadstänkandet (för vidare diskussion se del 4).

Att ringa in muslimer som grupp kan vara problematiskt. Att inte erkänna muslimer som grupp i den här specifika situationen, nu när många själva ser sig som en utsatt religiös minoritet här i Sverige, är dock reducerande. I denna rapport tycker vi att muslimer som kategori är användbart. Vi anser dock att det är viktigt att reflektera över hur och varför man gör en kategorisering och vara tydlig med att man inte lägger in någon värdering i de skillnader man skapar.

Informanternas berättelser kring Muhammed-karikatyerna

Mötena med de olika företrädarna visar hur mångfasetterad den muslimska gruppen i Göteborg är. Här redovisas vad en del av Göteborgs muslimer tänker kring Jyllands-Postens publicering av karikatyrerna och den följande internationella händelseutvecklingen och effekterna av denna för vårt samhälle. Åsikterna går isär kring mycket. Flera av informanterna påpekar att det är viktigt att nyansera bilden av muslimer.

En av företrädarna uttrycker det så här:

Det är ett väldigt stort problem i västvärlden att man ser muslimerna som en homogen grupp vilket vi inte är. Det är väldigt, väldigt stora skillnader mellan en muslim från Pakistan och en från Gambia. Den största skillnaden ligger i kulturtradition och bakgrund. Vi kan inte jämföra Sverige, som är ett kristet land, med Polen. Det går inte. Vi kan inte ens jämföra Polen med Italien som båda är katolska länder. De har mycket olika kulturtraditioner, bakgrund och politiskt klimat. Det är något som vi måste lära oss att muslimer inte är lika, alltså inte en homogen grupp.

De muslimska företrädarnas berättelser och subjektiva beskrivningar av ”verkligheten” presenteras här i sex olika avsnitt.

Bildförbud eller inte

Flera av de intervjuade företrädarna lägger inte så stor tyngd vid själva karikatyrerna utan mer vid anledningen till att man publicerar dem. Självklart känner man sig kränkta för att islams profet framställs på ett mycket nedvärderande sätt, men man menar att fokus inte ligger på bildförbudet utan på innehållet i bilderna och ett behov att ansluta sig till ett kollektivt försvar av Muhammed. Så här säger en av företrädarna:

Det handlar inte om bildförbud för om det hade det varit en vacker bild på Muhammed hade det inte gjort något. Det finns inget direkt bildförbud inom islam men det sätt som de har framställt Muhammed är en kränkning. Det är en kränkning som gör att folk blir arga. De vill få folk att tro att det här är Muhammed, att han skulle vara så dålig. Man blir ledsen och man blir arg.

Flera av företrädarna, sunni som shia, påtalar, liksom imamen ovan, att det inte finns ett tydligt uttalat bildförbud i islam, utan att det rör sig om traditioner som skiljer sig åt. Man menar dock att man bör avstå från att försöka avbilda Muhammed, eller någon profet för den delen, och man vore tacksam om det inte gjordes.

I islam har det varit skilda åsikter om man får avbilda profeten Muhammed eller inte. Så därför anser jag att om muslimer själva har svårt att enas i denna fråga, så tycker jag inte att någon som inte är muslim skall...avbilda honom.

Jag tycker att det skulle vara storartat om man respekterade att inte publicera bilder på Muhammed överhuvudtaget. Det skulle vara en väldigt bra gest om det gick att låta bli.

Företrädarna ger dock olika skäl för varför man bör avstå från att avbilda Muhammed. Bland annat att ingen i dag levande faktiskt sett profeten och av den anledningen inte kan återge honom på bild. Man menar också att det är ”allas rätt till en egen bild av profeten i sitt hjärta”. Dessutom syftar det till att förhindra att man börjar avguda Muhammed, som är en vanlig människa om än felfri och således inte i nivå med Gud.

Några av företrädarna hävdar dock att det är absolut förbjudet inom islam att avbilda profeten Muhammed.

I islam är det totalt förbjudet oavsett om det är positiva eller negativa bilder. Detta innebär att de intervjuade inte delar samma teologiska bildnorm⁶.

⁶ Leif Stenberg som är docent i islamologi och Torsten Janson som är fil. Dr. i islamologi, menar att det är missvisande att det skulle finnas ett bildförbud i koranen. De skriver att islamforskare och de flesta muslimska lärde är eniga om att det i korantextens utsagor inte finns något uttalat bildförbud. Det är först senare i de olika hadithsamlingarna, berättelser kring vad Muhammed och hans närmaste följeslagare brukade säga och göra i olika situationer, som tanken på ett bildförbud utvecklas. Sunni- och Shiamuslimer delar samma Koran men övrigt textmaterial skiljer sig åt på flera punkter, bland annat kring frågan om avbildningar. Shia förbjuder inte bilden om syftet inte är att avguda eller tillbe bilden. Alltså är det avsikten som avgör om bilden är tillåten eller inte. Men förbudet har inte varit någon självklarhet ens inom sunnitisk tradition (i Svenska Dagbladet 8 februari 2006).

Fördömer våldet

Alla de 13 intervjuade företrädarna tar avstånd från och fördömer våldet i samband med protesterna mot ambassader, osv. De menar att de våldsamma demonstrationerna med flaggbränning och attacker är ett beteende man vill kalla o-islamiskt. Det är människor som saknar kunskap om religionen som utför sådant.

Trots att de våldsamma demonstranterna utgör en mycket liten del av världens muslimer, kanske inte mer än en procent, så har dessa dessvärre hamnat i fokus i medias rapportering. Denna våldsamma skara drar in de resterande 99 procenten av världens muslimer ”i en fälla”, där resultatet blir att omvärlden upplever muslimernas reaktioner som fullständigt obegripliga.

När vi som muslimer såg dessa bilder från de våldsamma protesterna så blev vi mer oroliga än kristna, för att de gör detta i islams namn och vi är muslimer. Vi tycker inte som dem, men andra människor kommer tro att vi gör det.

Muslimer blir med medias hjälp kollektivt framställda som fanatiska och dogmatiska. En företrädare uttrycker det så här:

Nu är det vi som nästan får be om ursäkt, nu är vi de onda bland de goda.

En av företrädarna menar att muslimers reaktioner undergräver deras egen position.

Om muslimer inte hade reagerat hade varit det bästa. Då hade det tigits ihjäl men nu när de bränner flaggor och dödar varandra så har de andra vunnit.

En annan företrädare menar att hela saken med karikatyrerna är något av en icke-fråga i det stora hela. Och han säger att det sker folkmord och att krig rasar runt om i världen. Detta borde man istället demonstrera mot, menar han.

Att tolka de våldsamma protesterna i Syrien och till exempel Pakistan på samma sätt, som ett utslag av samma problem, leder till en felaktig analys och en stereotypisering av muslimers reaktioner menar några av företrädarna. Det finns en stark politisk ton i de olika demonstrationerna som skiljer

sig åt mellan länder och regioner. Här följer två exempel företrädarna nämner:

I Pakistan när det var de här våldsamma demonstrationerna så skrek de i samma demonstration – Död åt vår president Musharraf!”

I Syrien har de den största diktaturen i arabvärlden just nu, så deras reaktion var väldigt överdriven för de befinner sig under stor press. Europas muslimer har inte alls reagerat på liknande vis...

Vad som är viktigt att uppmärksamma i samband med demonstrationerna, menar några av företrädarna, är den orättvisa globala resursfördelningen.

Det finns mycket fattiga där, mycket orättvisor och människor utan arbete som bara utnyttjar chansen att få göra vad som helst. Detta har egentligen inget att göra med bilderna. Det är massa andra saker som de blandar in, Bush och annat, som inte har med saken att göra men de samlar allt och bara hittar på.

Två företrädare talar om att makthavarna i vissa länder ser fördelar med att uppmärksamma protesttåget fast då från två skilda perspektiv:

Många muslimska länder har förstås tagit det här som en slags fördel för dem. Att nu har vi en sak som folk bryr sig om istället för våra inrikesproblem.

En annan menar att fokuseringen på de våldsamma reaktionerna ger USA en utmärkt legitimering av sina nuvarande och kommande ingripanden i muslimska länder.

Allt utom våld

Många företrädare anser att muslimer måste visa att man inte accepterar det inträffade men på andra sätt än med våld.

Det är ju inte meningen att vi skall hålla helt tyst heller för då blir det ju fritt fram. För då kanske det blir ännu hemskare bilder nästa gång, för vi inte sa ifrån. Så på så sätt tycker jag att man skall visa att vi känner oss kränkta och att det inte är fritt fram.

Förslagen var flera:

Jag tycker att bojkotten av danska varor är en bra metod.

Vi tycker det är fel det de gjort och vi vill visa att vi är förbannade, men

det finns så många andra vägar att välja än våld. Dialog är det bästa. Så kan man visa genom lugna demonstrationer, för människor som vi känner jättestor respekt, att vi tycker det är fel det som har hänt. Så kan man prata med folk, de som inte är muslimer, om det som har hänt och vad vi känner. Men att förstöra byggnader och bränna flaggor och så här, då tycker vi att man reagerar helt fel.

Vi behöver hjälp från regeringen så vi kan få plats i media, tidningar, radio och tv för att kunna tala om våra åsikter om hur vi känner det efter vad de gjort mot oss. Vi vill att svenskar skall förstå oss så vi slipper känna att vi är ensamma här.

Det finns olika sätt för att uttrycka sitt missnöje. Men det måste ske genom civiliserade metoder, kanske protestbrev eller för vissa genom demonstrationer. Allt utom våld.

Som framgått så har företrädarna lite olika tolkningar kring orsakerna bakom de våldsamma protesterna och olika åsikter om hur man istället borde ha agerat bland muslimer. Gemensamt är dock att samtliga tydligt och klart tar avstånd från och fördömer våldet.

Yttrandefriheten⁷

Om man är helt eniga i frågan kring våldet så går meningarna vitt isär kring yttrandefriheten. Några av företrädarna vill ha till stånd en begränsning av yttrandefriheten, andra anser att hela frågan inte alls handlar om yttrandefrihet medan vissa anser att publiceringen av karikatyrerna är ett missbruk av densamma.

Flera av företrädarna hävdar att det är olyckligt att det i debatten skett en fokusering på att det skulle handla om yttrandefrihet. De ser yttrandefriheten som självklar och grundläggande.

7 Yttrandefriheten har en central ställning i svensk demokrati och finns även inskriven i Artikel 10 i Europeiska konventionen för de mänskliga rättigheterna. Yttrandefriheten innebär att var och en ska få lov att uttrycka sig fritt. <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1991:1469> Professor Tariq Ramadan skriver i en debattartikel att medborgarna borde uppmanas till att fundera över vad som är en ansvarsfull yttrandefrihet, och var våra moderna, sammansatta samhällens olika smärtpunkter ligger (Dagens Nyheter 8/2 2006).

Det är så oerhört olyckligt att man får det att verka som det skulle handla om yttrandefrihet. Muslimerna har absolut inte protesterat mot yttrandefriheten, det är inte det som det handlar om.

Denna felaktiga vinkling, att muslimer är emot yttrandefriheten i sig, menar ett flertal av företrädarna, fungerar som en ”dimridå” för att slippa be muslimerna om ursäkt, då det faktiskt rör sig om ett missbruk av yttrandefriheten. Resultatet blir en polarisering - de odemokratiska muslimerna mot de demokratiska icke-muslimerna.

Man visste ju precis vad man gjorde från Jyllands-Postens sida och vad de här bilderna skulle åstadkomma. När sen statsministern Fogh Rasmussen vägrade att ta emot den här delegationen av ambassadörer från de muslimska länderna så gjorde man ju inte saken bättre. Man gjorde inget försök att gjuta olja på vågorna redan från början genom att säga att det här var beklagligt men vi kan inte stoppa den här publikationen med tanke på yttrandefriheten. Bara ett sådant uttalande hade räckt liksom.

Det är inte yttrandefrihet att kränka andra.

En del företrädare funderar kring om det kanske behövs en begränsning av yttrandefriheten för att människor inte skall kränka varandra, oavsett religionstillhörighet. En företrädare säger:

Det skall inte vara så, är du statsminister då kan du bestämma och ta en ny lag. Så här skall det vara punkt slut. Han kan bestämma och han ska göra en ny lag. Så att sådana här händelser kan stoppas.

Vi skall ju inte backa från det här påhoppet mot islam och muslimer så vi måste protestera och försöka få lagstiftningar, för om de gör så här så behöver vi det. Man får inte förolämpa varandra.

Och en annan säger så här,

Jag vill inte se någon kontroll men det måste finnas gränser för när man kränker andra.

De flesta menar att yttrandefriheten är viktig men tabun som gäller för kränkning av andra bör även innefatta muslimer.

Man får inte säga något... illa om bögarna för då är det fel. Men när det gäller karikatyrerna, då får de göra så här mot oss och då är det ok för då är det yttrandefrihet.

Du kan inte gå ut med en Hitlerhälsning eller tala illa om homosexuella för då blir du direkt anklagad för hets mot folkgrupp eller diskriminering. Medan det är fritt och öppet att förnedra muslimer och islam.

Att karikatyrerna försvann från främlingsfientliga Sverigedemokraternas hemsida sedan Säpo och utrikesminister Leila Freivalds närmaste medarbetare reagerat mot publiceringen, ställer sig företrädarna inte odelat positiva till. Någon menar att om man ser det ur synvinkeln yttrandefrihet så är det ett problem och några andra menar att ingen tjänade någonting på detta. Flera ser inte någon anledning att ”släcka” hemsidan då det är ett litet parti långt ute på högerkanten och det troligtvis inte hade betytt något då bilderna redan fanns att tillgå på Internet.

Några menar att ”nedsläckningen” var bra och som orsak nämner några av dessa att agerandet skyddade svenskar som befann sig i muslimska länder. Övriga tycker att det var bra att regeringen tog initiativ mot kränkningen. Några av de intervjuade anser att man måste tåla att få sina trosföreställningar ifrågasatta, men att det i så fall skall finnas ett budskap och ärligt uppsåt. En saklig religionskritik av hur islam tolkas och tillämpas av vissa muslimer måste alltid vara möjlig och det är allas rätt, men man menar att nitbilderna av Muhammed är något annat.

Ingen rättighet, inte ens yttrandefriheten, kan vara absolut, i den meningen att den alltid begränsas av andra människors fri- och rättigheter. Eller som en företrädare uttrycker det, ”min frihet slutar där din börjar” och menar att just så måste man förhålla sig till varandra i ett mångreligiöst samhälle, vilket Göteborg är i dag. Många menar att det egentligen handlar om oskrivna lagar mellan människor, en slags självcensur, rätt och slätt om moral och respekt.

Framställning i media

Företrädarna framför enhälligt en massiv kritik mot medias sätt att framställa muslimer generellt samt specifikt i denna kris. Många ser media som ansvariga för en negativ attitydutveckling i samhället.

Media målar upp muslimer på ett visst sätt. När jag säger att jag är muslim så blir folk rädda, jag vill inte att folk skall bli rädda för mig för jag är inget monster, jag är människa.

Media här i Sverige är mycket viktigt, människor lär sig mycket från TV och radio och det har stor effekt på människor. Så de som inte vet något om islam kommer att tro på bilderna och han blir rädd. Han kommer att försöka akta sig varje dag.

Det är självklart att det kommer att påverka på ett mycket negativt sätt. Om man visar en bild av profeten Muhammed på det viset så får de som inte vet något om islam en felaktig bild av religionen. Generellt tror jag att detta kommer att påverka relationerna på ett negativt sätt.

Journalisterna är okunniga. Det visar de gång på gång. De kan inte ett smack om islam tyvärr. Nu pekar de på oss och tar bara de här sekvenserna på dem som bränner flaggor.

... den enda bild ni ser av en muslim det är prii, prii, med k-pistar i handen. Eller med bomber så läser de någonting och så spränger de sig i luften. Det är den enda bilden som folk har för det är så media framställer oss.

Sedan 11 september har muslimerna varit i kaos. Medias "show" har varit att muslimer är terrorister. De visar att muslimer är väldigt våldsamma. De här teckningarna nu då, jag tror att väldigt många människor som inte vet något om islam kommer att få bild av att vi muslimer inte är toleranta människor. Eller att vi är väldigt aggressiva. Det har blivit en hel "show" på att muslimer är "bad guys", liksom. Det är väldigt synd.

Att de flesta muslimer runt om i världen inte deltar eller ens sympatiserar med dessa våldsverkare framträder inte särskilt tydligt i media. Flera av företrädarna beskriver hur de upplever en maktlöshet i förhållande till media för att man inte har möjlighet att hålla "jämna steg" och förklara "hur det verkligen ligger till" samt att artiklar man själv skrivit aldrig publiceras i media.

Alla bilder som publicerats i GP, Aftonbladet eller Expressen, som jag har sett, där man visar en demonstration då ser man en flagga som bränns och några som viftar med sina händer. Det är bara det de visar.

För att kunna säga -titta hur muslimerna betar sig! Medan det finns massor av muslimer som vill föra en dialog och beskriva hur viktig profeten är för muslimerna. Detta tar de aldrig upp utan det är bara aggressiva bilder som hot. Jag skrev faktiskt en artikel till GP och fem andra tidningar om hur vi ser på det här. Ingen av dessa tidningar publicerade den här artikeln. Det är inte bara jag som råkat ut för detta för det är många muslimer som skickar artiklar men det publiceras aldrig. Det är inte den bilden av islam de vill se. De vill aldrig föra dialog med en muslim som vill visa hur islam är.

...på TV så framställs muslimer som galningar som bränner hit och dit. Man får inte så mycket tillfällen till att försvara sig som muslim i media.

Om tidningarna och TV-kanalerna går vidare på den här vägen så blir det försämrat (relationerna mellan icke-muslimer och muslimer). För vi hinner inte sätta emot. Jag har nio kolleger som jag samarbetar med, de kan jag klara och grannar och så. Men på GP-huset så står det att de når över 600 000 varje dag. Eller så många som ser på TV då hinner man inte gå och förtydliga.

Förhoppningar om kritiskt granskande läsare

Några av företrädarna är dock försiktigt optimistiska och tror att det faktiskt finns de bland majoritetsbefolkningen som inser faran med vad överförenklingar och generaliseringar kan leda till.

Jag har länge trott att det blir två läger. Det blir de som intresserar sig mer för islam och muslimer med en avsikt att försöka att förstå. De som inser att jag kan inte förstå genom att ta till mig det media skriver utan jag måste försöka ta reda på hur saker och ting ligger till på egen hand. Kanske ta kontakt med en muslimsk förening eller gå till biblioteket eller liknande med ett uppsåt att få förståelse för saker och ting. Det andra lägret är nog de som får sina fördomar mer och mer bekräftade i och med medias framställning. De förstår inte detta med kritiskt tänkande de kan inte ifrågasätta rapporteringen. Utan tar det som verkligheten och sanningen. Så jag tror att det kommer bli både positiva och negativa effekter på det här.

Kanske tar en del avstånd som inte kan något om islam eller känner någon muslim. De kan nog titta lite negativt och tycker att det är bäst att ta avstånd. De som däremot har lite kunskap om islam tror jag inte bryr sig om det.

Vissa människor som letar efter sanningen och som har sett bilderna i media från demonstrationerna tar reda på hur det ligger till.

...efter varje negativ händelse här i USA eller England så har vi märkt att folk kommer och är frågvisa.

Det är farligt när man inte vet något om islam då kan man inte se igenom vad som är islam och vad som inte är det.

Politikers och myndigheters roll

Maktperspektiv

Det finns förstås ett maktförhållande i mötet mellan en minoritetsgrupp och majoritetssamhället. Det är de som tillhör majoritetsbefolkningen som har den politiska, sociokulturella och ekonomiska makten och resultatet blir ofta att man upplever sig själva som bärare av en objektiv och universell ”sanning”.

...det har varit som om muslimerna har stått i någon slags fosterställning bara försökt att försvara sig. Man har inte kunnat stå rak i ryggen och kunnat bemöta på samma balanserade plan och det är ett problem. Man ligger hela tiden i underläge och man försöker att komma upp till samma plan och det är först då som vi kan börja föra en dialog.

Detta maktperspektiv måste finnas med när karikatyrfrågan diskuteras. Att publicera denna typ av bilder blir med detta perspektiv att ”sparka neråt”. Jyllands-Posten väljer att publicera i ett sammanhang där ”ledande politiker i danska regeringen är öppet islamofobiska och fientligt inställda mot muslimer i Danmark” säger en av företrädarna och många av de intervjuade företrädarna frågar sig, varför?

Jag tycker att nidsbilderna på profeten är diskriminering och smutskastning av muslimer. Symbolen för muslimer är så klart vår profet så det är inget annat än kränkning. De har gått över gränsen för vad som är tillåtet. Man utövar makt över en svag minoritet.

Olika åsikter om politikernas och myndigheters agerande

När det gäller svenska politikernas och myndigheters agerande i karikatyrfrågan tycker de muslimska företrädarna mycket olika som citaten här illustrerar:

Här i Sverige har politikerna agerat på ett bra sätt och visat ett stort ansvar.

Hittills så har de inte reagerat så bra. ... Folkpartiets ledare som vill ha ett gemensamt uttalande och hålla med Danmark. De (politikerna) har inte lyckats visa var Sverige står och tycker i den här frågan. Jag tror att det är mycket viktigt att visa var Sverige står. Det måste ske genom dialog och tillsammans komma fram till något.

Vi som lever här och har gjort det i många år vi fattar att det är ett fritt land, så vi skyller inte på svenska regeringen. Fast vi hoppas att man visar att det man gjort i Danmark inte är bra och att man tjänar ingenting på det. Men vi fattar att ingen kan komma och stoppa sådant här från regeringen.

Politikers och myndigheters ansvar

Vi diskuterade vidare kring politikernas och myndigheters ansvar mer generellt. Många av företrädarna ansåg att politiker och myndigheter bör verka för ömsesidig respekt och förståelse mellan muslimer och icke-muslimer i vårt samhälle för att förhindra fördomar och för att påverka relationerna på ett positivt sätt.

Myndigheter kan hjälpa till att informera och kanske låta oss få framträda i bra sammanhang.

De borde ha lite kunskap om islam så de kunde lugna ner stämningen om det händer någonting, det tycker jag. De kanske kunde stoppa saker i tid och påtala att det inte är acceptabelt att kränka en viss grupp.

Självklart har politikerna ett stort ansvar. Det yttersta ansvaret är ju deras. Vi som muslimer kanske måste sätta krav på dem.

Myndigheterna kunde bidra med något som vi kan se i vårt dagliga liv för det är det som saknas... Det behöver inte vara så stort alltid.

Företrädaren påpekar sedan det faktum att jag kallat dem för ”muslimska organisationer”,

Man borde inte klassificera organisationer här i Sverige för invandrarsorganisationer eller muslimska organisationer för det får människor att känna att man inte är en del av det svenska samhället. Vi är en svensk organisation men vi är muslimer.

En önskan om dialog

Myndigheter så som socialkontor, polisen och så vidare har ett ansvar att hålla en dialog och en kontakt med olika organisationer med muslimer. Inte bara muslimer utan andra invandrargrupper för att de inte skall bli påverkade av den snedvridna mediabilden. De har ett ansvar för att aktivt leta upp någon som kan belysa dilemmat för sina anställda. Så att de som arbetar på myndigheter kan få någon slags insikt i problemet. Det är väldigt viktigt annars får vi myndigheter som också i sitt yrke har en snedvriden uppfattning av en grupp människor och då är vi riktigt illa ute. Vilket vi redan är. Vi måste få ett mer balanserat förhållningssätt från myndigheternas sida.

De flesta företrädarna talar om en önskan om förbättrad kommunikation och dialog mellan dem och det officiella Göteborg. Många uttrycker sin tacksamhet och förvåning över att en representant från myndigheterna faktiskt är intresserad av deras åsikter i frågan. Flera är väldigt glada och menar att detta ger en förhoppning om förbättrade framtida relationer.

Flera företrädare påtalar också myndigheters och makthavares stora ansvar för att en dialog med olika organisationer där muslimer är med kommer till stånd. En uttrycker sig så här:

Dialog är viktigt och det är något vi alltid skulle ha med varandra, på ett strategiskt sätt, mellan icke-muslimer och muslimer. Det är ett måste för vi lever tillsammans i det här landet. Men själva ansvaret för en sådan dialog kan inte endast ligga på muslimernas sida utan även på politikernas och myndigheternas sida.

Det är brist på förståelse av varandra. Vi lever i ett samhälle där vi måste försöka att förstå varandra mer och mer. Jag tror att mer förståelse för varandra kommer att leda till ett mer harmoniskt samhälle. Om det hade varit bra förståelse i Danmark tror jag inte att tidningen hade tryckt sådana bilder för man hade varit rädd att störa den harmoni som fanns i samhället. Det är på grund av integrationskrisen i Danmark som den här situationen har uppstått och jag tror att Sverige måste lära sig från det här exemplet. Så att föra en dialog mellan muslimer och icke-muslimer är viktigt och där kan myndigheter göra något så vi kommer långt bort från en sådan situation.

Muslimska företrädares roll

Specifikt ansvar

Nästan alla anser att företrädarna har ett stort ansvar i den specifika situation som uppstått efter att karikatyrerna publicerats:

Absolut har vi det. Det är därför vi sitter här (skratt). Ansvaret ligger på att vi skall försöka och föra en dialog och att informera. Det handlar mycket om att informera om vem profeten är och att det här är stort för muslimerna. Vi har även ett stort ansvar att fördöma det som har hänt i muslimska länder, där de har bränt ambassader och så vidare. Det här är faktiskt inte islam och så här skall man inte agera. Man skall inte som muslim springa och bränna flaggor och så vidare, det är inte bra.

Vi manar till lugn. Vår uppgift är nu att försöka att informera om vår profet. Jag har haft 5-6 föredrag om bara profeten eftersom det är ett sätt att försöka få folk att förstå att det de (media) visar är inte hela sanningen. Muhammed uppmanade alltid till barmhärtighet och samförstånd.... Det finns folk som vill veta. Är det verkligen sant det de påstår att muslimernas symboler är krigiska eller aggressiva?

Generellt ansvar

När vi diskuterade mer generellt kring företrädarnas ansvar i förhållande till sina medlemmar så var flera av företrädarna självkritiska och menade att de verkligen måste anstränga sig mera för att förmedla en riktig bild av islam och försöka uppmuntra sina medlemmar att visa en så rättvisande bild av religionen som möjligt.

Vikten av att som företrädare arbeta mot diskriminering och segregation och för integration togs upp av en företrädare:

Vi har varit usla alltså (när det gäller engagemang mot diskriminering och segregation). Vi borde ha reagerat långt tidigare. Det är här en konsekvens av det att vi inte reagerade på åttitalet. Jag har inte heller reagerat. De flesta muslimer som kom till Sverige kom hit för att vara här tillfälligt och den attityden den straffar sig. Det är helt fel och oislamiskt tänkt. Enligt islam skall man kämpa mot orättvisa där man befinner sig, orättvisa mot vilken grupp som helst, inte bara mot muslimer.

En av företrädarna ser det som en del av sitt ansvar som muslim här i Sverige:

Jag tror att ett ansvar vi har är att integrera oss i samhället och att vi skall vara en del av samhället mer och mer. Det finns vissa grupper av muslimer som lever isolerade här i Sverige. Vi måste uppmuntra dem att integrera sig i samhället och på så sätt hjälpa samhället. På så sätt kunde vi medverka och bidra med någonting till samhället.

I en församling påpekar en företrädare att det största ansvaret för icke-muslimers negativa inställning till islam har Salafigruppen⁸ inom islam.

Det är deras fel att människor har fått en bild av Muhammed som terrorist.

Praktisera islam väl

Det viktigaste nu enligt många av företrädarna är att leva så väl och föredömligt man bara förmår som människa och muslim, för att visa hur islam egentligen är. I en församling berättar man att de talat om det hela tillsammans och att de hade kommit fram till en gemensam standpunkt. Det de kunde bidra med i den specifika situationen var att leva islam så korrekt som möjligt och visa svenska samhället att de absolut inte sympatiserar med våldet och att de hyser stor respekt för alla människor.

Det finns tankar kring individens ansvar att förmedla islams ideal samt att leva eller praktisera islam så väl de förmår som människor i vardagen.

Vi måste lyfta upp islams budskap i sin helhet och visa att islam inte är krig och våld. Islam är en civilisation som berikat världen med kunskap.

Varenda person som ser sig själv som att vara en muslim anser jag ha ett individuellt ansvar att sätta sig in i lite vad islam säger om det här. Det finns ett uttryck tänk globalt agera lokalt. Då måste man se till sin lokala kontext, hur kan jag bidra med det lilla jag gör så jag kan upplysa min omgivning om vad som är rätt och fel?

⁸ Denna grupp gör en extrem islamtolkning och de utgår från Waahabismen, som har sitt ursprung i Saudi-Arabien. Salafigruppen har en militant syn och ser sig som i krig med icke-muslimerna i ett krigsområde. De klassar bland annat icke-muslimer som kafir-otrogna som inte behöver respekteras som andra människor och det är tillåtet att bete sig omoraliskt mot dessa (Ouis 2003:311).

Detta gäller alla muslimer, särskilt kvinnor som har något på sig som gör att det syns att de är muslimer, man skall ta alla tillfällen i akt när man åker spårvagn eller när man är och handlar eller var som helst där man är i kontakt med folk och välja rätt väg. Det är bästa sätt att visa hur islam är och hur religionen är. Vi som är muslimer måste visa att vi är bra folk och att vi har respekt för folk och respekt för oss själva. Vår religion har gett oss så mycket, bland annat att man måste ha respekt för folk oavsett om de är muslimer eller om de är något annat.

Informera om islam

En företrädare tror att om muslimer informerar mera om religionen skulle det vara ett sätt att komma till rätta med fördomar.

Det är inte så många som går ut och pratar om islam som till ett exempel Jehovas vittnen gör, de går ut och knackar dörr och berättar. Vi har ju ingen mission men vi har ju våra moskéer och de är ju öppna för alla om man vill gå in fråga eller så. Muslimerna själva måste nog börja ge mer information för känner man inte till något om saker och ting då blir man ju lättare rädd för det. Jag tror det är många muslimer som tänker att många problem beror på att vi inte har gett kunskap om religionen. Så det tror jag kommer att bli lite mer i framtiden.

Informanternas berättelser kring rondellhundarna

Andra omgångens möten med de olika företrädarna underströk återigen det faktum att det är en heterogen grupp. Åsikterna skiljer sig åt i det mesta men de har också likartade tankar kring vissa frågor. Här redovisas vad en del av Göteborgs muslimer tänker kring den svenska ”reprise”. De muslimska företrädarnas berättelser och subjektiva beskrivningar presenteras här nedan i sju olika avsnitt.

Yttrandefriheten

Precis som vid förra intervjutillfället, efter Muhammed-karikatyren, så diskuterade vi yttrandefriheten i förhållande till det inträffade. Företrädarna hade liknande tankar som sist men samtliga verkar ha reflekterat ytterligare kring yttrandefriheten, efter Lars Vilks karikatyren av Muhammed som rondellhund.

Nu som då, för ett och ett halvt år sedan, så funderar en del företrädare kring om det behövs en begränsning av yttrandefriheten för att människor inte skall kränka varandra. De flesta verkar dock anse att det inte skall krävas en lagstiftning utan man talar i termer av respekt, moral och ansvar.

Man har ju börjat och fundera på vart gränserna går. Det har ju varit olika debatter kring det i media. För mig känns det som det borde begränsas då en annan part såras. Där tycker jag att gränsen går....det har med moral att göra. En människa kan inte bete sig hur som helst för att man har yttrandefrihet. Att använda yttrandefriheten som Vilks gjort blir ju ett sätt att tjäna pengar och bli känd.

När den andra krisen hände, med Vilks teckningar, funderade jag lite på vad yttrandefrihet och demokrati betyder och jag pratade med massa människor om det. Jag pratade med svenskar, när vi fikade, om vad yttrandefrihet och demokrati betyder. Finns det gränser för demokrati och yttrandefriheten eller är de utan gränser.... Nästan alla tycker som jag och det innebär att vi tycker mycket om demokrati och yttrandefrihet men med ett ansvar. Vi respekterar yttrandefriheten men den kan inte vara utan gränser. Ett exempel: om det finns tio människor i ett rum som diskuterar och jag frågar om jag kan säga en sak. Så säger jag att jag tycker att David som sitter där är dum, galen och lat och jag tycker inte att han kan vara här. Alla reagerar och säger att jag inte kan säga så. Då säger jag att vi har ju demokrati och yttrandefrihet här i Sverige och jag tycker att David är dum, galen och lat och att jag inte tycker att han kan vara här. Så kan man inte göra.

Muslimerna är för yttrandefrihet, historiskt och även teologiskt sett. Yttrandefrihet är en självklar rättighet för alla medborgare. Därför bör man i yttrandefrihetens namn påpeka att beskrivandet av islams siste profet Mohammed som en hund är för en troende muslim djupt kränkande.... Det är otänkbart för en troende muslim att kränka en medmänniska eller hennes tro och övertygelse, en troende muslims inställning till en annan människas person hindrar det. En troende muslim kan kritisera en persons beteende men inte kränka hennes person med sårande eller nedsättande namn, tilltal eller beskrivningar.

Jag tror inte lagen behöver ändras men man skall inte stödja sådana personer eller publicera sådana bilder för det kan hända att muslimer som inte kan tillräckligt om islam hetsar varandra till hat. Det är jag rädd för att okunniga muslimer anfäller som när de anföll ambas-

saderna efter händelserna i Danmark. Det var massor av imamer som stoppade dem och sa till dem att så här får ni inte göra. Det är fel att reagera så och det hjälper inte för det blir bara mer splittrat och man hatar varandra. Det är jag rädd för att sådana här publiceringar kan bidra till mer sådant. Men hur skall vi ändra lagen? Det är ingen idé och vad skall man göra när det finns muslimer som gör ännu värre grejer för det finns muslimer som sysslar med vad som helst, tyvärr. Det skulle klart vara bättre om alla kunde ta sitt ansvar och inte publicera saker som skapar mer hat mellan människor.

Det handlar inte om yttrandefrihet och det är bara väldigt fejt av vem det än är som ställer sig bakom och säger att det här är yttrandefrihet, för det handlar inte om yttrandefrihet, det har aldrig gjorts det heller... jag menar att det är problematiskt att man gör skillnad på folk. Det är ett stort problem för vi, så kallade muslimer, är också människor. Jag är först och främst människa, sedan är jag muslim, sedan är jag svensk, sedan är jag pakistansk, sedan är jag allt annat men först och främst en människa. Jag vill bli behandlad som en människa och jag försöker att behandla folk i min omgivning som människor. Det är det som det handlar om, muslimer vill inte ha särbehandling. Det tror jag är en missuppfattning som finns och att många tror att muslimer vill särbehandlas. Vi vill bara ha samma rättigheter och möjligheter som alla andra i samhället, där har man problem som minoritetsgrupp, oavsett vilken minoritetsgrupp det gäller vi kan tala om HBT(homo-, bi- eller transsexuella) eller judar. Vi är inte ute efter att bli särbehandlade och det tror jag finns en missuppfattning bland gemene man att vi vill det.

Även denna gång så påtalades att en saklig kritik av hur islam tolkas och tillämpas av vissa muslimer, är helt i sin ordning. Om Lars Vilks ”bara hade skrivit om det som inte är bra med islam och dess nackdelar så skulle det vara acceptabelt fast inte kränka för sakens skull” som denne företrädare menar att Lars Vilks faktiskt gjort.

Flera av företrädarna påpekar att yttrandefriheten aldrig är absolut. Normer och tabun skiljer sig mellan tid och rum. Tabun som gäller för kränkning av andra i det svenska samhället idag bör även innefatta muslimer, tycker man.

Problemet är inte yttrandefriheten som sådan utan hur den tillämpas. Våra islamofobiska medier tar sig rätten att godtyckligt välja vilka uttryck av yttrandefriheten man vill stötta respektive strypa. När någon

sänker sig till en sådan låg nivå och går lös på muslimer så står man i givakt och sjunger yttrandefrihetens lov. Å andra sidan finns det grupper i samhället som inte kan kritiseras utan att man vill lägga epitetet "hets mot folkgrupp" på kritiken.

Det är inte heller annat än dubbelmoral att yttrandefriheten försvaras bara när konstnärer kränker muslimer – t ex uteblev debatten om yttrandefrihet när israeliska ambassadören slog sönder Drohr Feilers konstverk på Moderna museet.

Yttrandefrihet tycker jag är oväsentligt egentligen för jag tror inte på att den existerar men däremot tror jag på att om man yttrar sig så skall man också ta ansvar för det. Och att man kan se konsekvenser av ens yttrande och det gäller ju i alla avseenden. Det finns normer i samhället som gör att man inte talar öppet om vissa saker, det anser jag vara något som motsäger yttrandefriheten. Jag får inte tala hur som helst om kungen, klart att jag kan göra det men det kan också leda till väldigt starka repressalier i efterförloppet. Jag kan inte heller tala hur jag vill om Hitler osv. Det finns så väldigt mycket olika normer så det blir bisarrt och väldigt naivt att tala om yttrandefriheten i det här sammanhanget för det har inget med saken att göra.

Profeten Muhammed som rondellhund

Hur man känner inför Lars Vilks tuschteckningar där profeten Muhammed framställs som rondellhund är mycket olika bland företrädarna. Några var väldigt kränkta medan andra tyckte att det hela hade blåsts upp till felaktiga proportioner.

Två företrädare tilldelar inte det någon personlig betydelse då de inte kände sig kränkta och tyckte att hela saken fått för mycket uppmärksamhet men påpekade dock att det kan leda till allvarligare konsekvenser:

Personligen så bryr jag mig inte om vad han gjorde, jag gav det inte så stor betydelse. Jag blev lite ledsen för att muslimer fick frågetecken i huvudet kring demokrati och yttrandefriheten. Jag tycker inte att det var islam eller Muhammed som var målet med teckningarna, utan det var demokrati och yttrandefriheten. Det händer ofta att man "driver med" islam eller profeten Muhammed, även Jesus ibland, men det här tycker jag var mot demokrati och yttrandefrihet. Det finns sex miljarder människor på jorden och alla kan tänka olika och Lars Vilks var

bara en av dem. Så det var inte så stor sak men om vi pratar om det för mycket så blir det en stor sak.

För det första så tycker jag att det är bisarrt att Lars Vilks fått så mycket uppmärksamhet för det han gjort och jag tycker det är tråkigt. Jag känner mig inte kränkt personligen men jag vet många andra som gör det. Vad man undrar är, som jag läste att någon ambassadör hade sagt, framför allt hur många gånger till det kommer att hända att det kommer upp någon medioker person som får för sig att nu skall vi driva med eller nu skall vi förnedra några? Hur många gånger till ska det hända innan man fattar att det räcker nu och vad leder det till?

En företrädare menar att det inte skett någon skada på ett samhälleligt plan men att han personligen blivit kränkt:

I det här fallet vet vi inte vem personen är eller varför han har ritat dessa bilder och jag tror inte att han fick så mycket stöd från andra för det han gjorde. Detta har inte skadat oss men naturligtvis är jag ledsen för vad han har gjort. Från min sida som imam vill jag bara säga två saker till honom. Jag vill bara be för honom att må Gud rädda honom och inte straffa honom så mycket.... Det är bara det jag vill säga, för annars har det inte hänt något här i Sverige det är inget som är ändrat. Vi kommer inte att reagera på detta för religionen och profeten Muhammed är Guds sak att svara för och att skydda, vi kan bara be.

Tre av de åtta intervjuade var mycket upprörda:

Det gör ont faktiskt när man ser bilderna. Om jag ska säga sanningen så blev jag som person arg men jag grät också. Det handlar om någon som är mer värd än våra pappor för oss. Så naturligtvis när man ser den här teckningen då blir man jättearg och jätteledsen så att man till och med gråter. Jag kunde inte hålla mig och tänkte, nej inte som hund! Inte hund! Han har inte valt ko eller häst utan hund för han visste precis hur vi ser på hundar.

Det är oförskämt och löjligt. Jag känner mig kränkt det är så barnsligt och hör hemma på lågstadiet. Där kom i alla fall läraren och sa att man skulle be sin klasskompis om förlåtelse men här kan man göra vad som helst i yttrandefrihetens namn utan att någon säger att man skall be om förlåtelse.

Jag tycker att det var mycket lågt av Lars Vilks. Han har, utöver att ha sårat en massa människor, även har förorättad sin egen mänsklighet. Om han har ritat rondellhunden för ekonomisk vinnings skull är det ännu värre.

Motiven bakom

Flera tyckte att det fanns skillnader i motiven för de olika publiceringarna. Trots detta kan konsekvenserna bli de samma då dessa former av provokationer sätter i gång krafter som kan vara förödande.

I Vilks fall handlar det om ett sjukligt behov av att synas i media som han kallar sitt konstnärskap. Att göra något mot muslimer leder garanterat till TV-exponering... Dock, när media fick tag i rondellhundarna minskar skillnaderna drastiskt. Här - som i Danmark - handlar det om en klick journalister framför allt på högerkanten som inte kan missa någon chans att röra upp känslor runt muslimer. I detta avseende är Sverige inte så olikt Danmark.

Jag tycker inte att det är precis samma sak men nästan. Skillnaden är att Lars Vilks vill bli känd. Men likheten är att resultaten kan bli farliga. Tankesättet var från början inte samma men resultatet kan bli det samma. Det kan ingen veta.

Jyllands-Posten är ju känd över hela världen nu och det var ingen som kände till Lars Vilks tidigare. Vem visste vem Lars var förut? Nu står det på alla webbplatser och nu står hans namn överallt och alla undrar vem han är. Lars har plötsligt blivit kändis. Hade han nu varit duktig på det han gör så skulle han ha varit känd tidigare fast på ett helt annat sätt. Folk hade inte väntat sig detta i Sverige men jag tror inte det är så många som står bakom Vilks på det här utan det är bara han själv. Han tänkte väl att här sitter jag och ingen känner till mig så nu måste jag göra något. Lars är ju inte så ung heller direkt och han undrade säkert, vad blir det av mig? Jag har inte så många år kvar i livet och måste bli känd. Det är synd att han valde så fel väg.

Några menade att båda publiceringarna hade samma bakomliggande motiv:

Vilks vill störa muslimer för att få dem jättearga och rasande för att de skall gå ut i demonstrationer, det är hans mål och huvudintresse. Varför väljer han en hund? Han kanske har kunskap om arabvärlden

för folkligt där är det ett förolämpande ord om man säger hund till en annan människa. Så det visste nog Vilks att många människor skulle bli rasande när de såg profeten Muhammed avbildad som en hund. Båda händelserna är i samma spår, de är uttryck för samma sak, att provocera muslimer.

Några menade att de rör sig om medvetna samlade krafter:

Jag tror att det är något större som ligger bakom det hela som vill att vi skall hata varandra. De stödjer varandra om det är politiskt eller andra grupper det vet jag inte för jag vill inte säga att det är sionismen eller rasismen. Jag vill inte säga något som jag inte vet. Men vad vinner de med detta?

Jag tycker att ingen egentligen tror på hans motiv enligt egen utsago annat än vissa islamofobiska lobbyer lite varstans som ytterst har målet att förhindra muslimernas integration i det svenska samhället.

Statsministerns agerande

Statsminister Fredrik Reinfeldts agerande diskuterades i relation till hur Danmarks statsminister Fogh Rasmussen hanterade uppståndelsen runt Muhammed-karikatyerna. Kring detta var de flesta överens och sju av de åtta ansåg att statsministern hanterat det mycket bra eller åtminstone bättre än danske statsministern.

Bara ett ord räcker, perfekt. Om jag kunde skulle jag tacka honom och jag tycker att någon skall ge honom fredspriset. Sverige har hanterat situationen nästan perfekt, tycker jag. Sociologer måste forska kring detta och visa på skillnaden hur det gick i Danmark och i Sverige, det är ju jätteintressant. Det var en stor kris i Danmark och tog nästan ett år men när det hände här i Sverige gick det mycket lättare.

Jag tycker att han har hanterat den väldigt bra. Han har varit på besök i Stockholms moské och han tog emot ambassadörerna. Han har hanterat situationen bättre än Danmarks statsminister gjorde.

Jag tycker att han har agerat bra. Sedan så tror inte jag att det är hans förtjänst utan att han har väldigt duktiga rådgivare. Reinfeldt är ju väldigt anonym överhuvudtaget och vill inte sticka ut för mycket men han har bra rådgivare som har förklarat läget. Så mycket bättre än

Fogh Rasmussen som behandlade hela det där väldigt märkligt, tycker jag. Han var ju stolt, liksom, och det funkar inte riktigt någonstans.

...han har väl handlat mänskligt och gjort det rätta.

En organisation tyckte dock att statsministern borde ha hanterat situationen på ett annat sätt.

Något är ju bättre än ingenting. Vi hade ju inte väntat oss att statsministern skulle plocka den personen och slänga honom i fängelset det är ju omöjligt. Som statsminister så kunde han ha skickat honom till domstolen för det finns muslimer som lever i detta land som är svenskar, oavsett om de har invandrarbakgrund eller att de kommer från Sverige från början, som tagit illa vid sig. Statsministern som person kanske inte tycker att Vilks gjort fel men han måste reagera som statsminister för han har muslimer i sitt land som blir påverkade av det. Vi tycker att Vilks skulle hamnat i domstolen så statsministern borde ha fördömt det hårdare. Här har man rättigheter och friheter men varför räknas inte det för muslimer. Om Vilks gjort det mot någon som svenskarna höll högt så då hade det blivit annorlunda. Varför går det inte att hitta något i lagen för detta? Det måste vara ett hål i reglerna.

Attityder

Hälften av de intervjuade företrädarna tror att Vilksaffären liksom Muhammed-karikatyren kommer att förstärka de negativa attityderna hos majoritetsbefolkningen gentemot muslimer som grupp.

Själva avsikten är ju att underminera relationerna mellan muslimer och andra svenskar. Alltså ett sabotage mot integration som tycks verka väl planerat. Det bör vara ett problem även för Sabuni. Det verkar som islamofobin håller på att bli en rent politisk fråga. Kanske några partier kommer att försöka göra det till en av huvudfrågor i nästa val?

Det finns säkert folk som är med Vilks på detta som håller med honom att han gör rätt. Så finns det mycket folk som inte ens reagerar eller bryr sig om det är rätt eller fel. De som håller med kommer man inget vart med när det gäller attityder möjligtvis kan man påverka massan i mitten men det kommer att påverka relationerna det tror jag. Viktigast är att visa att det räcker nu, så vi slipper hamna i samma läge igen.

Flera företrädare oroar sig för att de negativa attityderna riskerar att öka fundamentalisternas hat och leda till en upptrappning av våldet.

Jag tror att om sådana kränkningar fortsätter då leder det till grupperingar av människor och mycket möjligt till terrorhandlingar.

Jag är rädd för att det trappas upp att folk kanske provocerar eller ritar på moskéer och att muslimer reagerar mer och det händer något. Jag är rädd för att det kan bli så här men jag hoppas inte det och jag ber till Gud att det inte forsstätter så här.

Den andra hälften av de intervjuade företrädarna tror inte alls att Vilksaffären kommer ha någon negativ effekt på rådande attityder. Det kan rent utav få positiva effekter i förlängningen.

Jag tror inte folk tänker så mycket på det nu. De flesta tycker nog att Vilks tilltag är ganska löjligt och har förstått att han gjort det för att bli känd. De har ju varit med om detta förut, men en del kanske känner sig rädda och skeptiska mot islam på grund av att vissa muslimer hanterar det på ett dåligt sätt i och med dödshot och så. Det kanske kan påverka svenskarnas syn på muslimer lite grann men i sin helhet så tror jag, med tanke på Reinfeldts attityd och hur han hanterade detta, inte det blir mer negativa attityder. Men jag skulle ändå vilja ha lite mer dialog på tv mellan muslimer och politiker och representanter för majoritetsbefolkningen, så man förstår att vanliga muslimer inte delar ut dödshot.

Det är möjligt att det påverkas lite men jag tror att svenskarna har mer förstånd än så. Nu när det är så mycket muslimer runt om hela tiden. Det finns fientlighet mot muslimer här också men svenskar har fått mer kunskap och blir bättre och bättre. Förut var de väldigt skrämda och rädda för islam för man visste inte riktigt vad islam var. De trodde kanske att vi var utomjordingar för att de var så rädda. Nu när svenskarna har så mycket kunskap om islam så tror jag inte att man påverkas av detta, trots medias negativa syn som påverkar människor. Nu när man träffar muslimer och märker hur trevlig och mänsklig religionen är då förändras synen på islam. Jag tror inte det blir negativa attityder mot muslimer efter detta för jag tror ingen kan respektera en sådan här grej som rondellhunden.

Rollen som företrädare

Flera talade om sitt ansvar som företrädare för en organisation som samlar muslimer. Man såg sig ha en roll i att mana till lugn och även öka människors kunskap.

Om det finns en eld så skall man inte tända en till så det blir två. Jag försöker be mina bröder och andra imamer att de skall ta det lugnt och samtidigt försöka att inte reagera för det hjälper inte heller utan det blir ännu värre.

Vi manar muslimer till att ha tålmod med människor som vill provocera och skada och att motverka deras önskemål om ett allt mer segregerat samhälle genom öppna dörrar och kunskapsspridning trots islamofobiska attityder.

Vi har fått SMS nu där man uppmanar att vi muslimer skall demonstrera och det tycker jag inte om. Jag vet inte vilka som organiserade detta men det var helt fel, tycker jag, och vi pratade med våra medlemmar om detta och uppmanade dem till att inte vara med på detta....

Några är självkritiska:

Vi vill ju inte att folk skall tycka att vår religion är negativ men man har inte lyckats använda den här situationen till att visa hur fin religionen är. Det har vi ju också missat. Vi som är ordförande för islamiska föreningar skulle ha samlats och diskuterat saken och det har vi inte gjort. Då det är en jättestor händelse så skulle vi ha samlats och diskuterat den här saken och säkert så hade vi kunnat hitta en lösning, men vi är för olika alla grupper.

Det som fångar människor i dag är video eller film så muslimer borde göra en sådan som handlar om Muhammed. Eller en broschyrserie eller något liknande som man har gjort i vissa andra länder. Men sådant borde man ha gjort snabbt, det skulle ha varit färdigt nu att dela ut, så folk fick lära sig mer om islam och vem profeten Muhammed var.

Riksorganisationerna

De flesta upplevde att representanter för islam och muslimer i Sverige, till exempel riksorganisationen Sveriges Muslimska Råd (SMR), hade skött det hela på ett bra sätt. Bland annat så uppmanade man muslimer att inte sprida konflikten.

Muslimska organisationer har reagerat bra. Dock får de inte chans att komma fram i media på ett tillfredställande sätt. Som vanligt pratar man om muslimer och inte med dem.

...man har ju försökt att stävja folks reaktioner på så många olika sätt och på så många olika plan. Det finns en allmän oro hos "medelmuslimen" så man känner ett ansvar och man vill inte att det skall få onödiga proportioner. Jag tror att det är en samverkan också, det är inte bara muslimer utan även regeringen som har reagerat sansat och lugnt. Man har förstått att det är dumt om det blir ett "Danmark 2". Man har kollat vart det gick fel och sett att man inte var tillmötesgående och man ville inte ens sätta sig ner och diskutera så här har man försökt att göra just det och det är samma när det gäller de muslimska organisationerna. Det är alla aktörers förtjänst egentligen.

De har ju anmält till DO och det är väl vanligt att man gör. Men de sågs inte som hets mot folkgrupp. De tänker gå vidare till EU-domstolen och jag tycker att de hanterat det rätt så bra faktiskt. Sedan tycker jag det är bra att de inte gjort några demonstrationer, som de gjorde i Örebro, men de representerade ju inte alla muslimer. De största muslimska organisationerna gjorde inga demonstrationer och det tyckte jag var väldigt bra. Däremot har de försökt att föra en slags dialog.

Några av företrädarna var dock av den uppfattningen att riksorganisationerna borde ha gjort tydligare markeringar eller protesterat kraftigare.

Man måste visa på något sätt och inte bara hålla tyst. Representanter för muslimer i Sverige borde nog ha visat lite mer, inte med våld men kanske genom media, att man har blivit kränkt och inte accepterar detta.

De skulle ha reagerat starkare men på diplomatisk väg. Sveriges regering har ju valt att lösa det på en diplomatisk väg och SMR har gjort på samma sätt. Det är ju en tunn vägg mellan att reagera på ett lagligt sätt och ett olagligt. Man skulle ha protesterat på ett starkt sätt, fast inom lagen. Det är inte lätt och veta var den gränsen går men demonstrationer skulle man ha gjort.

Riksorganisationerna, bland andra Sveriges Muslimska Råd, tog bestämt avstånd från och fördömde dödshoten mot Lars Vilks och Ulf Johansson, chefredaktören på Nerikes Allehanda. Detta tyckte samtliga företrädare att riksorganisationerna gjorde helt rätt i.

Det är helt fel om någon muslim utfärdar dödshot för islam säger att så kan man inte göra. Det finns många muslimer som inte vet något om islam och när jag tittar på media och ser muslimer som reagerar för mycket så förstår jag att de inte har bra kunskap om islam. De bara reagerar personligt men islam accepterar inte det, men det vet inte dessa människor och det är väldigt sorgligt.

Analys av tänkbara positiva och negativa konsekvenser

Här följer ett försök att bena upp företrädarnas tankar och funderingar kring vilka eventuella effekter publiceringen av bilderna på Muhammed och den efterföljande internationella händelseutvecklingen kan få ur ett samhällsperspektiv.

Reflektion kring "västerländska" värderingar

Trots att de känner sig kränkta av publiceringarna vill flera av företrädarna inte ha en begränsning av yttrandefriheten, utan de ser lagen som en demokratisk rättighet. De hävdar dock att det borde finnas oskrivna lagar mellan människor som bygger på moral och respekt, vilket i sin tur innebär att det finns en slags självcensur. En självcensur som träder in då man riskerar att kränka andra och som de intervjuade saknar i massmedia.

Företrädarnas tal om respekt människor emellan trots skilda religiösa utgångspunkter kan utgöra en utmaning och fungera som en "kulturell kritik" gentemot "västerländska" värderingar. Tas kritiken konstruktivt så möjliggör det en kritisk självreflektion samt reflektion över olika värderingar i samhället och i vilken utsträckning man skall respektera dessa. Detta skulle i sin tur kunna möjliggöra ett erkännande av muslimers sårade känslor, istället för att skapa en polarisering kring demokratiska värderingar som förklaringsmodell.

Förstärkning av negativa attityder

Elva av tretton företrädare tror att karikatyrkrisen kommer att leda till en förstärkning av ickemuslimska svenskers attityder i ytterligare negativ riktning, med försämrade relationer mellan muslimer och icke-muslimer här i Sverige som följd.

Företrädarna nämner olika orsaker till detta. Några menar att de förväntade försämrade relationerna kommer bero på att icke-muslimer får en negativ bild av profeten och därför kommer att tro att islam inte är en bra religion när den framställs som krigisk och aggressiv.

Andra menar att försämrade relationer kommer att bero på att icke-muslimer tror att alla muslimer i gemen är farliga, aggressiva och intoleranta.

Också den i debatten uppmålade polariseringen mellan muslimer och icke-muslimer, att muslimer är emot och icke-muslimer är för yttrandefriheten, leder till ytterligare underminering av den ömsesidiga förståelsen.

Även vid den andra undersökningen, efter Vilksaffären, framkom det att hälften av de intervjuade företrädarna tror att det inträffade kommer att leda till förstärkning av ickemuslimska svenskars negativa attityder.

Alla måste ta sitt ansvar för att förhindra förenklingar och generaliseringar och skapandet av ömsesidiga negativa stereotyper. Sådana ”bilder” av varandra utgör en verklig fara när människor drivs av absoluta övertygelser och drar snabba slutsatser. Om vi inte lyckas ta oss an denna utmaning riskerar vi fortsatt underminering av den ömsesidiga förståelsen mellan muslimer och icke-muslimer i det svenska samhället.

Att Lars Vilks karikatyrer av Muhammed som rondellhund påverkat relationen mellan muslimer och icke-muslimer negativt kunde vi ana vid kontakter med åtminstone en av organisationerna. I den här föreningen ville man inte delta i en intervju, då man inte ville utsätta sig för att träffa icke-muslimer som man inte längre litade på. Företrädares oro att just denna typ av publiceringar skapar hat och splittringar verkar i detta specifika fall vara väl grundat.

Några av företrädarna oroar sig för vad sådana här publiceringar kan leda till. Det finns en risk för att muslimer med dålig kunskap om islam kan hetsa varandra till hat gentemot ickemuslimer och detta kan i så fall kan leda till våldsamheter, menar de.

Enligt flera forskare så finns det ett samband mellan hur människor förhåller sig till sin religion och hur de uppfattar sin sociala situation. Upplever personen ett utanförskap är det vanligt med en mycket strikt religiositet eller en mer radikal eller politiserad tolkning av religionen (Castells 1997:33-34, Ouis 2003:78, Larsson 2005:450, Sander & Andersson 2005:108). Om resultatet av karikatyrkrisen blir växande negativa attityder mot muslimer i samhället finns, enligt detta synsätt, en risk att mer radikala tolkningar av islam växer fram bland muslimer.

Välbehövd dialog på många plan

I intervjuerna framkommer att det saknas en dialog på flera olika nivåer. Många av företrädarna uttrycker sin tacksamhet och förvåning över att man från en myndighet faktiskt är intresserad av deras åsikter. Detta bemötande understryker behoven av förbättrad kommunikation och dialog mellan minoritetsgrupper och myndigheter. Det är också flera företrädarens åsikt att myndigheter har ett ansvar att upprätthålla en dialog och en kontakt med olika minoritetsorganisationer.

För att möta önskemålen om en förbättrad kommunikation tog vi ett initiativ till att starta ett informellt nätverk inom ramen för religionsguideprojektet. Det fungerar sedan våren 2006 på ett tillfredställande vis som ett kontakt- och informationsnätverk där ett femtontal föreningar finns representerade.

Då Sverige har förändrats från ett relativt homogent land till ett mångkulturellt och mångreligiöst, ställs i dag svenska myndigheter och institutioner i ökad utsträckning inför nya utmaningar rörande religionsfrågor och religionsutövning. Mellan myndigheter krävs troligen en dialog både för att öka förståelsen för religionens betydelse för vissa grupper samt för att optimalt kunna bemöta de nya krav som ställs. Detta för att myndigheter skall kunna vara med och verka i processen med att skapa ett samhälle i harmoni (jfr Andersson och Sander 2005:491-498).

Flera av företrädarna har även påtalat behovet av en inommuslimsk dialog som möjliggör en ökad samhörighet bland muslimer i Göteborg.

Kontakterna mellan minoritets- och majoritetsbefolkningen är i dag små. Bristen på kontakt förhindrar förstås en dialog och möjliggör inte att fördomar kan omprövas. Det personliga mötet har också en betydande roll för att kunna distansera sig och hitta andra sanningar till hur ”muslimen” framställs i media (Brune 1998:31).

Media

Medias framställning av muslimer generellt och specifikt i denna kris får mycket kritik av samtliga företrädare. Det finns ett behov, menar man, av att nyansera beskrivningen av muslimer i media och därför är det viktigt att

de moderata krafterna får utrymme i debatten. Ofta blir det extremisterna som syns i media eller också präglas beskrivningen av förenklingar och negativa stereotyper. Företrädarna upplever en maktlöshet i förhållande till media. De menar att medias framställning av muslimer leder till fördomar och ökar de negativa attityderna hos majoritetsbefolkningen gentemot muslimer och islam som religion. Detta kan få återverkningar i form av försämrade relationer mellan muslimer och icke-muslimer eller rent av leda till våldshandlingar mot muslimer.

Ett flertal forskare har påvisat just detta som flertalet företrädare beskriver. Mediabilder av islam bygger ofta upp skrämmande berättelser, som skapar en känsla av obehag och rädsla, vilket göder fördomar och främlingsfientlighet (Hvitfeldt 1998:73, Brune 1998:9-11).

Utifrån denna förståelse borde medias ansvar och roll föras upp på den politiska agendan och bli föremål för debatt.

Ökad kunskap om islam bland majoritetsbefolkningen

Sju av de tretton intervjuade företrädarna tror att händelserna kring Muhammed-karikatyren kan leda till att fler ur majoritetsbefolkningen lär sig mer om islam, alltså en ökad kunskapsbildning. På sikt anser flera av företrädarna att icke-muslimers vilja att veta mer om islam skulle bidra positivt till attitydutvecklingen. En sådan kunskap möjliggör även kritiskt tänkande kring medias framställning av muslimer och islam, menar man.

Dessa tankar från företrädarna stämmer väl överens med vad forskarna Daniel Andersson och Åke Sander skriver i sin bok *Det mångreligiösa Sverige - ett landskap i förändring*. Att ha kunskaper om de religiösa traditioner som i dag finns representerade i Sverige kan hjälpa oss att förstå att allt nytt och främmande vi möter kanske inte är farligt. Vidare kan en sådan kunskap också hjälpa oss att ta ställning till all den propaganda som sprids kring olika religiösa traditioner i dagens konfliktfyllda värld (2005:12-13).

Vårt material visar att muslimer i Göteborg är en mycket mångfasetterad grupp. Risken med att homogenisera en heterogen grupp är att det kan leda till farliga förenklingar. Det krävs en del kunskap för att kunna differentiera bland muslimer. Resultatet av okunskap blir ibland att alla muslimer dras

över en kam. Förmågan och intresset att differentiera mellan olika inriktningar eller sätt att utöva islam kanske kan förbättras med ökad kunskap kring islam från majoritetsbefolkningens sida.

Några av företrädarna som intervjuades efter publiceringen av rondellhundarna var självkritiska till att man inte lyckats utnyttja situationen till att lära ickemuslimer mer om islam.

Skapandet av en grupp

Det finns problem med att skapa en imaginär grupp, i det här fallet ”muslimer”. Ett sådant skillnadstänkande kan uppfattas som en vilja att särskilja och utpeka. En företrädare vid första intervjuomgången och ytterligare en vid andra omgången påpekade på olika sätt att de först och främst var människor, därefter muslimer.

Forskaren Olivier Roy menar att etiketten ”muslim” används på ett vad han kallar neo-etniskt sätt här i Europa. Vi konstruerar en etnisk och social grupp som sedan tidigare inte existerar som sådan för att beskriva människor som kommer från vitt skilda bakgrunder sett utifrån ett geografiskt, kulturellt, religiöst och etniskt perspektiv (2005:124-143).

Det vi gör i den här rapporten är att kategorisera människor som en religiös grupp kring ett delvis religiöst spørsmål. Att ringa in ”muslimer” som redan är stigmatiserade i samhället i dag kan vara problematiskt men att inte erkänna dem som utsatt grupp nu i samband med publiceringarna av Muhammed-karikatyterna och rondellhundarna är reducerande, anser vi.

Kulturanthropologen Mikael Kurkiala skriver, ”För att analysera den sociala verkligheten måste vi kategorisera människor i grupper. Detta är oundvikligt och nödvändigt. Vi måste tala om skillnader i de fall där detta hjälper oss att få en klarare bild av verkligheten....Men de kategorier som är analytiskt nödvändiga får inte tillskrivas ett eget liv. Kategorierna existerar i våra egna föreställningar, inte utanför dem....Vi får inte blanda samman våra redskap för att hantera verkligheten med verkligheten själv”(2005:237).

I den här rapporten är alla de intervjuade kategoriserade som muslimer, i den meningen att man praktiserar islam och inte efter kulturell bakgrund, eftersom vi tycker det är analytiskt nödvändigt.

Fokus på viktigare frågor

Tariq Ramadan, doktor i filosofi och själv muslim, skriver att det är nödvändigt för muslimer att påminna sig om att Västerlandet under 300 år har vant sig vid att kritik, ironi och till och med förakt riktas mot religiösa symboler som påven, Jesus och Gud själv. Muslimer måste inta en intellektuell kritisk distans till den sortens provokationer och inte låt sig svepas med av trosiver och fanatism (Dagens Nyheter 8/2 2006). Ungefär det samma säger Pernilla Ouis, doktor i humanekologi och konvertit, i Expressen 7/1 2006: I det postmoderna samhället finns ingen trovärdig grund för sanning och värderingar kvar. Alla stora berättelser har demaskerats och det dominerande draget är ironi och distans där allt kan ifrågasättas. Muslimer måste sluta att bry sig om små icke-frågor vars enda resultat blir att undergräva deras egen position, menar hon.

I de intervjuer jag gjort framkommer det dock att flera av företrädarna inte lägger så stor tyngd vid själva karikatyrerna, utan mer kring anledningen till publiceringen. De lyfter problemet och vill se det i ett större sammanhang. Dessutom menar en av företrädarna att karikatyrfrågan är något av en icke-fråga i det stora hela och menar att det finns betydligt viktigare saker att engagera sig i. Ouis hävdar att det är viktigt för muslimer är att förena sig kring de stora problemen, som hon identifierar som socialt och ekonomiskt utanförskap, hedersvåld och kvinnors rättigheter, för det skulle stärka positionen i majoritetssamhället. När det gällde rondellhundarna så tyckte flertalet av företrädarna att det hela hade blåsts upp till felaktiga proportioner.

Diskussion om integration

Ett problem är det existerande maktförhållandet i mötet mellan en minoritetsgrupp och majoritetssamhället. Det är bärarna av majoritetskulturen som har politisk, ekonomisk och social makt och upplever att man själva sitter inne med den objektiva och universella sanningen. Minoriteternas sätt att leva är det egendomliga och udda och tolereras bara så länge det inte påverkar livet för majoriteten (Nielsen 1992:153-154, Ouis & Roald 2003:20). Ouis skriver om det svåra utgångsläge muslimer befinner sig i som minoritet i Sverige. Då bilden av muslimer som problem är den dominerande blir den viktigaste missionen att visa att man är en ”vanlig, normal människa”.

Med den låga ambitionsnivån försöker man vara goda exempel så svenskar ska se att muslimer kan bidra med något gott (2003:317).

Krisen efter publiceringen av karikatyrerna visar ytterligare på vikten av, menar vissa av företrädarna, att det är dags att muslimer börjar ställa krav på att samhället öppnar sig och släpper in muslimer på alla samhällspositioner. Vi tolkar detta som att dessa företrädare vill höja den låga ambitionsnivån, som Ouis talar om, från att ”bara” visa att man är goda människor och att islam är en bra religion till att man kräver att få bidra aktivt till samhällets utveckling.

Några av företrädarna talar om vikten av att inte se sin närvaro här som tillfällig, utan börja arbeta för en mer integrationistisk attityd. Just detta, skriver Ouis, är ett vanligt problem för muslimer i Sverige. Många lever i den tron att de skall återvända till sitt ursprungsland och ser sig därför som tillfälliga gäster, vilket självklart utgör ett hinder för integration (2003:86).

Två av företrädarna talar om vikten av att ta hand om reaktionära tendenser. Att muslimer känner ansvar för att uppmuntra andra muslimer, som lever isolerade, till integration. Inom den muslimska gemenskapen finns, enligt Tariq Ramadan, negativa och reaktiva attityder och om det verkligen finns en vilja att få slut på detta så betyder det att europeiska muslimer tillsammans måste hantera sin nya verklighet med ett beslutsamt och öppet sinne-lag (1999:110). Att muslimer själva känner ett ansvar att uppmuntra varandra till att utveckla sin muslimska identitet i samspel med det svenska samhället, kan förstås vara en fördel för majoritetssamhället som vi ser det, då det kan vara svårt att nå dessa grupper för andra än muslimerna själva.

Dock kräver ju integration en ömsesidig förändring för att lyckas, så ansvaret kan inte endast lastas över på minoritetsgrupperna. Integration är en överlevnadsfråga för samhället som helhet enligt Mikael Kurkiala, ”En misslyckad integrationspolitik skördar offer överallt, den ger näring till extremister, den dödar unga kvinnor och tvingar unga män till utanförskap. Den reser murar mellan människor istället för att bygga broar. Den berövar oss alla möjligheten att berikas av varandra och blir ett drivhus för miss-tänksamhet och skräck” (2005:238). Andersson och Sander skriver att det är allas uppgift att ta sig an den utmaning som vårt multikulturella samhälle står inför med att skapa ett framtida harmoniskt samhälle. De understryker

att nu när samhället även kan sägas vara multireligiöst krävs det att vi tar med religionen i beräkningen på ett annat sätt än vad vi hittills har gjort.

... alla som lever och verkar här står inför uppgiften att lära sig att föreställa sig Sverige som en multikulturell och multireligiös nation och sig själva som medborgare av just en sådan. Och detta innebär antagligen, för de flesta av oss, en stor och genomgripande utmaning, men en utmaning vi måste ta oss an och lyckas med om vi skall gå en någorlunda fredlig och harmonisk framtid till mötes (2005:497-498).

Sammanfattning

Den 30 september 2005 publicerade den danska tidningen Jyllands-Posten en rad karikatyror av profeten Muhammed. Med anledning av reaktionerna och den internationella händelseutvecklingen efter publiceringen frågade vi oss: Vad tänker Göteborgs muslimer kring det hela? Kommer publiceringen att påverka relationerna mellan muslimer och andra i Göteborgssamhället?

Inom ramen för religionsguideprojektet, som är ett samarbete mellan Mångkulturell utveckling, Göteborgs stad, och Institutionen för religionsvetenskap och teologi, Göteborgs Universitet, genomfördes en undersökning för att få svar på dessa frågor.

Cirka arton månader senare fick vi anledning att ställa oss dessa frågor igen då konstnären Lars Vilks försöker att ställa ut sina teckningar där han framställer Profeten Muhammed som rondellhund. Med anledning av detta genomförde vi ytterligare en liten undersökning. Den här rapporten bygger på resultaten från båda undersökningarna.

Vår förhoppning är att denna rapport ska ge en mer nyanserad bild av muslimers reaktioner kring Jyllands-Postens publicering av karikatyren och de påföljande starka reaktionerna, ge en inblick i uppfattningarna kring Lars Vilks repris samt bidra till en ökad förståelse inför den fortsatta dialogen.

Sammanlagt 13 företrädare för organisationer som samlar muslimer i Göteborg intervjuades vid första tillfället. Det som förenar dem är att alla är praktiserande muslimer. Annars finns stora teologiska, politiska och utbildningsmässiga variationer samt kulturella och åldersmässiga skillnader bland informanterna.

De flesta intervjuade ger uttryck för mycket starka känslor inför publiceringen av karikatyrerna. De känner sig besvikna och kränkta. Flera av de intervjuade lägger inte så stor tyngd vid själva karikatyrerna utan mera vid anledningen till att man publicerar dem. Jyllandsposten väljer att publicera karikatyrerna i ett sammanhang där ledande politiker i den danska regeringen är öppet islamofobiska och fientligt inställda till muslimer i Danmark, som en av de intervjuade uttrycker det. Varför gör man så?

Vid andra undersökningstillfället vände vi oss till samma organisationer som vid första tillfället och sammanlagt åtta företrädare intervjuades.

Många av företrädarna ser en skillnad i motiven bakom publiceringen av Muhammed-karikatyrerna och den svenska repressin med rondellhundarna. I Danmark råder en annan politisk kontext än här i Sverige. Där var avsikten att provocera och här handlade det mer om en persons vilja att hamna i rampljuset. Man påpekar dock att konsekvenserna kunde bli de samma. Många av företrädarna anser att Vilksaffären blåsts upp till orimliga proportioner medan vissa är djupt kränkta.

Mötet med de olika företrädarna visar hur mångfasetterad den muslimska gruppen i Göteborg är. Även om man är enig i fördömandet av publiceringen av Muhammed-karikatyrerna, går åsikterna isär när det gäller t ex inställningen till yttrandefrihet och bildförbudet i Koranen.

Fokus ligger inte på bildförbudet utan på innehållet i bilderna och ett behov av att ansluta sig till ett kollektivt försvar av profeten Muhammed. Flera av företrädarna påtalar att det inte finns ett tydligt uttalat bildförbud i islam, utan att det rör sig om traditioner som skiljer sig åt. Man menar dock att man bör avstå från att försöka avbilda Muhammed, eller andra profeter. Några av företrädarna hävdar däremot att det är absolut förbjudet inom islam att avbilda profeten Muhammed.

Alla de 13 företrädarna tar avstånd från och fördömer våldet. De menar att de våldsamma protesterna med flaggbränning och attacker mot ambassader är oförenliga med islam. Det är människor utan kunskap om religionen som står för dessa våldsamheter, menar de intervjuade. Trots att de våldsamma demonstranterna utgör en mycket liten del av världens muslimer så har de hamnat i fokus i medias rapportering. Muslimer i gemen blir med medias hjälp kollektivt framställda som fanatiska, dogmatiska och våldsamma.

Flera av företrädarna menar att media också borde ha skildrat de många fredliga demonstrationer som förekom, för att ge en mer balanserad bild av reaktionerna. Några beklagar att karikatyerna fått oproportionerlig betydelse, att det finns viktigare frågor som muslimerna borde förena sig kring.

Flera av de intervjuade anser att det är olyckligt att debatten fokuserats till att handla om yttrandefriheten. För dem är yttrandefriheten självklar och grundläggande, men publiceringen av karikatyerna handlar om ett missbruk av yttrandefriheten. Istället har vi fått en polarisering - de odemokratiska muslimerna mot de demokratiska icke-muslimerna. Intressant nog finns det delade meningar om den svenska regeringens agerande mot Sverigedemokraternas hemsida. En del företrädare för resonemang om en begränsning av yttrandefriheten när det handlar om att kränka religioner. Några av de intervjuade uttalar att man måste tåla att få sina trosföreställningar ifrågasatta. En saklig religionskritik av hur islam tolkas och tillämpas måste alltid vara möjlig och tillåten.

De intervjuade är bekymrade över de olika negativa effekter som publiceringen av karikatyerna och de efterföljande reaktionerna kan få. Man befärar försämrade relationer mellan muslimer och icke-muslimer. Icke-muslimer kan få en negativ bild av profeten och islam på grund av att karikatyerna visar så krigiska och aggressiva symboler. En annan konsekvens kan bli att icke-muslimer generaliserar utifrån våldsamheterna till att muslimer i gemen är farliga, aggressiva och intoleranta.

Hälften av de intervjuade i andra omgången tror att det kan bli negativa effekter på attityderna från majoritetsbefolkningen gentemot muslimer även efter Vilks karikatyer.

Också den i debatten uppmålade polariseringen mellan muslimer och icke-muslimer kring demokrati och yttrandefrihet kan leda till ytterligare underminering av den ömsesidiga förståelsen, menar flera.

Några företrädare uttryckte också en oro för att den här typen av publikationer skulle hetsa okunniga muslimer till hat gentemot icke-muslimer och vilka följer detta kan få.

Företrädarna framför enhälligt en massiv kritik mot medias sätt att framställa muslimer generellt samt specifikt i Muhammed-krisen och upplever

media som ansvariga för en negativ attitydutveckling i samhället. Det finns ett behov, menar man, att nyansera beskrivningen av muslimer i media och därför är det viktigt att de moderata krafterna ges utrymme i debatten. Ofta blir det extremisterna som får prägla beskrivningen av islam.

Det ges också uttryck för eventuella positiva effekter. Några av företrädarna tror att det finns icke-muslimer som inser faran med förenklingar och negativa stereotyper. Den debatt som följt publiceringen av Muhammed-karikatyren och rondellhundarna kan leda till en ökad efterfrågan av kunskap om islam bland majoritetsbefolkningen. Ökad kunskap skulle påverka attityder på sikt i positiv riktning och leda till kritiskt tänkande kring medias framställning av islam och muslimer. Debatten kan också möjliggöra en kritisk självreflektion kring västerländska värderingar bland majoritetsbefolkningen.

Företrädarna menar att de har ansvar för att dels informera majoritetssamhället om islam och dels uppmuntra sina medlemmar att förmedla islams ideal genom att leva eller praktisera islam så väl de förmår i vardagen. Några av företrädarna som intervjuades efter Vilks karikatyren var självkritiska till att man inte lyckats utnyttja tillfället bättre till att sprida information och öka kunskapen om islam hos majoritetsbefolkningen.

Publiceringarna och reaktionerna visar att det är dags att muslimer börjar ställa krav på att samhället öppnar upp sig och släpper in muslimer i alla samhällspositioner eller yrkeskategorier. En bristfällig samhällelig integration överensstämmer enligt flera forskare med en mer radikal och politiserad religiös orientering. Samtidigt betonar flera företrädare vikten av att muslimer inte ser sin närvaro här som tillfällig och menar att de behöver arbeta för en mer integrationistisk attityd hos sig själva och sina medlemmar eller sin församling och föra en dialog som främjar individers utveckling av sin islamiska identitet i balans och samspel med samhället.

Alla företrädare vill se en bättre dialog mellan muslimer och icke-muslimer i Göteborg.

Framför allt lyfter man fram behovet av att hitta former för en förbättrad kommunikation och dialog mellan minoritetsgrupper och det offentliga Sverige. Myndigheterna bör verka för att en respektfull inter-kulturell och inter-religiös dialog kommer till stånd. En förbättrad kommunikation mel-

lan myndigheter skulle möjliggöra att den samlade kunskapen kring islam och muslimers situation i samhället kunde spridas och på så sätt öka förståelsen i mötet med mellan muslimska brukare och tjänstemän. Den inom-muslimska dialogen, som möjliggör en ökad samhörighet bland muslimer i Göteborg, behöver också utvecklas.

Många uttrycker sin tacksamhet och förvåning över att det offentliga Göteborg, genom denna undersökning, är intresserat av deras åsikter i frågan och menar att detta ger en förhoppning om förbättrade framtida relationer. För att möta detta önskemål tog vi initiativ till ett informellt nätverk, som har mötts med viss regelbundenhet sedan maj 2006. I nätverket ingår, förutom representanter för olika muslimska organisationer och vår enhet, också våra samarbetspartner kring religionsguideprojektet.

Syftet med nätverket är informationsutbyte kring frågor som rör muslimer i Göteborg. En önskan som de muslimska organisationerna hade var att om händelser i stil med Muhammedkrisen inträffar skulle nätverket kunna användas för att snabbt arrangera seminarier eller informationsmöten. Nätverket kan också vara en plattform för att öppna ett samtal om islams plats i Göteborgssamhället, ett sätt att närma det muslimska och icke-muslimska Göteborg till varandra.

Alla kanske bör ställa sig frågan vad en verklig dialog i ett mångkulturellt och mångreligiöst samhälle innebär? Vilken hänsyn krävs människor emellan i ett sådant samhälle? Den måste bygga på ömsesidig respekt och den kräver troligen självövertinelse, inlevelse, medkänsla, uthållighet och reflektion från alla i samhället.

Litteratur

- Andersson, D. & Sander, Å.** (red) 2005. Det mångreligiösa Sverige – ett landskap i förändring. Lund. Studentlitteratur.
- Brune, Y.** 2004. Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om invandrare, flyktingar och rasistiskt våld. Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet.
- Brune, Y.** (red) 1998. Mörk magi i vita medier. Stockholm. Carlsson bokförlag.
- Castells, M.** 1997. Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 2: Identitetens makt. Bokförlaget Daidalos Ab.
- Hvitfelt, H.** 1998. Den muslimska faran. I Brune, Ylva (red) 1998. Mörk magi i vita medier. Stockholm. Carlsson bokförlag.
- Kurkiala, M.** 2005. I varje trumslag jordens puls– om vår tids rädsla för skillnader. Stockholm. Ordfront förlag.
- Larsson, G.** 2005. Muslimer i Sverige. Mellan tolerans och islamofobi. I Andersson, D. & Sander, Å. (red) 2005. Det mångreligiösa Sverige – ett landskap i förändring. Lund. Studentlitteratur.
- Nielsen, J. S.** 1992. Muslims in Western Europe. Edinburgh. Edinburgh University press.
- Ouis, P.& Roald, A. S.** 2003. Muslim i Sverige. Smedjebacken, Scandbook AB.
- Ouis, P.** 2003. Att leva som muslim i Sverige. I Ouis, P.& Roald, A. S. 2003. Muslim i Sverige. Smedjebacken, Scandbook AB.
- Ouis, P.** 2003. Mellan ideal och praktik: reflektioner över islamiskt informationsarbete. I Ouis, P.& Roald, A. S. 2003. Muslim i Sverige. Smedjebacken, Scandbook AB.
- Ramadan, T.** 2004. Western muslims and the future of islam. Oxford. University press.
- Ramadan, T.** 1999. Att vara europeisk muslim. Lyon. Tawid.
- Roy, O.** 2004. Globalized Islam: The Search for a New Ummah. New York. Columbia University Press.
- Sander, Å. & Andersson, D.** 2005. Religion och religiositet i en pluralistisk och föränderlig värld några teoretiska, metodologiska och begreppsliga kartor. I Andersson, D. & Sander, Å. (red) 2005. Det mångreligiösa Sverige ett landskap i förändring. Lund. Studentlitteratur.

Tidningsartiklar

Expressen, 2006-01-07, Vi måste tåla nidbilderna, **Pernilla Ouis**

Dagens Nyheter, 2006-02-08, Vägval ur den onda cirkeln, **Tariq Ramadan**

Svenska Dagbladet, 2006-02-08, Bildförbudet har inget stöd i Koranen, **Leif Stenberg** och **Torsten Janson**

Göteborgs-Posten, 2006-05-27, Så reagerade Göteborgs muslimer på Muhammedkarikatyrerna, **Hanna Nyberg**

Internetadresser

www.goteborg.se/prevu

<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1991:1469>

Muhammedkarikatyerna

– bakgrund och sammanhang¹

Åke Sander

Bilden av islam som “anti-Europa” började inte i och med revolutionen i Iran eller vid murens fall, utan närmare 1 300 år tidigare. Det är en av de faktorer man måste ta med i beräkningen, om vi ska förstå uppståndelsen kring de danska Muhammedkarikatyerna. Det menar religionsbeteendevetaren Åke Sander.

I februari 2006 blev de s.k. Muhammedbilderna eller – karikatyerna kända för en bredare allmänhet i Sverige. Anledningen var de nyhetsreportage som blev följden av att den danska ambassaden – och den svenska och den chilenska som fanns i samma byggnad – i Damaskus 4 februari sattes i brand i samband med att en demonstration spårade ur. Demonstrationen var samlad för att protestera mot att den danska tidningen Jyllands-Posten tidigare hade publicerat tolv teckningar (karikatyror) av profeten Muhammed.² Dagen efter angreps det danska generalkonsulatet i Beirut på liknande sätt. Dessa händelser gav upphov till en intensiv debatt i bl. a svenska media.

Även om ambassadattacken i Damaskus var den utlösande händelsen för den intensiva svenska debatten hade historien redan då en ganska lång bakgrund, vilken vi, för att förstå reaktioner och handlingar på båda sidorna, måste ha lite kunskap om. Detta därför att inget socialt fenomen – och publiceringen av Muhammedbilderna i Jyllands-Posten är, åtminstone från sociologisk synvinkel, ett socialt fenomen – kan förstås isolerat ”i sig själv”.

¹ För läsbarhetens skull har direkta referenser minimerats i texten. Läsaren hänvisas till bibliografin.

² Även om bilderna är kontroversiella väljer vi att ge länkar till var de finns publicerade och kan, av den som så önskar, beskådas: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/jyllands-posten_cartoons/.

<http://blog.newspaperindex.com/2005/12/10/un-to-investigate-jyllands-posten-racism/>

http://epaper.jp.dk/30-09-2005/demo/JP_04-03.html

Sådana fenomen kan enbart förstås relativt den (lokala till globala) kontext eller bakgrund de ingår, eller upplevs ingå, i. Vilken bakgrund publiceringen skall sättas in som förgrund i är dock inte självklart och kan variera mellan olika bedömare och olika geografiska lokaliteter. Vilken kontext eller diskurs man upplever dem inom ger, som vi skall se, olika förståelse av dem och av publiceringen av dem.

Som vi ser det måste vi för att förstå reaktionerna både från muslimskt/islamiskt och danskt/västerländskt håll inte bara gå tillbaka till själva publiceringen av bilderna 30 september 2005 utan en bra bit ytterligare. Som vi ser det räcker det inte heller att begränsa oss till relationerna mellan islam/muslimer och Danmark de senaste åren. Vi måste även inkludera relationerna mellan islam/muslimer och ”Väst” – alltså den globala nivån – för att förstå hur reaktionerna på publiceringen kunde få sådana proportioner. Detta därför att känslorna bland många muslimer i hela den muslimska världen *vis-à-vis* Väst redan var uppjagade när publiceringen skedde. En del av den nödvändiga förståelsehorisonten är alltså historisk.

Som forskare kring orientalism, liksom många andra som forskat kring relationerna mellan den islamiska världen och Väst, menar sig visa har islam sedan länge – om än i ökande utsträckning sedan revolutionen i Iran 1978/79, murens fall 1989, publicerandet av Samuel Huntingtons *Clash of Civilization*-teori 1992, terrorattackerna i USA 11 september 2001, ”kriget mot terrorismen” fr. o m september 2001, attackerna i Madrid 11 mars 2004 och London 7 juli 2005, för att bara nämna några av de viktigare händelserna – i den västerländska diskursen konstituerats som ”anti-Europa” och ”anti-Väst”; som en civilisation i många avseenden diametralt motsatt till och i potentiell konflikt med Europa/Väst; som Europas/Västs omvända eller negativa spegelbild.

Denna bild av islam som “anti-Europa” började alltså inte i och med revolutionen i Iran eller vid murens fall, utan närmare 1300 år tidigare.

Européer som barbarer

Den första verkliga islamisk – europeisk-kristna kontakten skedde i Xeres i södra Spanien 711. Den var – vilket har varit regel snarare än undantag se-

dan dess – av konfrontatorisk natur snarare än försonande. Den inledde en period av islamisk ockupation av den Iberiska halvön som varade i nära åtta århundraden – till slutet av 1400-talet. 1492 föll sista islamiska/muslimska enklaven Granada.

Ummayyaderna tog efter slaget vid Xeres snabbt över hela Iberiska halvön. Deras första bakslag kom när de blev besegrade av Karl Martell vid Poitiers ett tjugotal mil sydväst om Paris i oktober 732, alltså 100 år efter profeten Muhammeds död.

Muslimernas syn på européerna under denna tid var, enligt Montgomery Watt, negativ: de uppfattades som i varje bemärkelse ociviliserade barbarer.

Relationerna mellan islam och kristendom var under den muslimska ockupationen av Iberiska halvön både positiva och negativa, det senare speciellt från och med det att påven Urban II kallade till det första korståget i november 1095 och 200 år framåt. Jerusalem erövrades (och slaktades) 1099. Saladin (Salahuddin Al-Ayyubi) återerövrade staden 1187. 1291 hade muslimerna kontroll över hela området. Sedan dess har islam haft stort inflytande på den europeiska självkonstitutionen vad gäller sin identitet, liksom kristendom/Väst har haft det på den islamiska.

Från sent 1400-tal till mitten på 1900-talet var kontakterna fortsatt primärt konfrontatoriska. Dels under Europas försvar mot de invaderande Ottomanska arméerna under 1300 – 1600-talen, vilka ockuperade stora delar av östra Europa. De Ottomanska framryckningarna stoppades slutgiltigt 1683 när polska och österrikiska arméer besegrade de Turkiska styrkor som belägrade Wien. Dels under den Europeiska kolonialtiden, under 1700 – 1900-talen, då europeiska länder erövrade och kolonialiserade större delen av den islamiska världen. Denna fas kulminerade 1918 då Ottomanska riket kollapsade och stora delar av Mellan Östern, inkluderande dagens Irak, Syrien och Libanon, togs över av de europeiska kolonialmakterna.

Synen på och uppfattningen om Väst i den muslimska världen har varierat genom historien och bland olika grupper av människor: från något negativt som skall bekämpas till något positivt som skall efterapas. Under den tid då större delen av den muslimska världen var utsatt för militära interventioner, kolonisering, ekonomisk exploatering och politisk manipulering från Europa ökade den negativa synen på Väst i den muslimska världen markant.

För oss är det – trots George W Bushs uppfattning att ”de hatar oss, inte för vad vi gör utan för vad vi är” – uppenbart att synen på Väst i den muslimska världen är starkt korrelerad med de västerländska staternas agerande i den muslimska världen.

Det är som vi ser det med andra ord ingen slump att den typ av uppfattningar och idéer som utvecklades av islamistiska tänkare som Hasan al-Banna (1906–1949), grundaren till *al-Ikhwān al-Muslimūn* (Muslimska Bröderna), Mawlana Abul 'Ala Mawdoudi (1903–1979), grundaren av *Jama'at Islami* i Pakistan, Sayyid Qutb (1906–1966), den moderna islamiska fundamentalismens kanske viktigaste ideologer, och Ayatolla Ruholla Khomeini (1900–1989), den iranska revolutionens ideolog och arkitekt, vunnit allt större inflytande inom allt bredare folklager i den muslimska världen. Väst har uppfattats som mörkrets, okunnighetens, cynismens, materialismens, egoismens, militarismens, imperialismens, girighetens och det moraliska förfallets hemvist. Detta är, som synes, ett sätt att se på ”Den Andre” som i mycket är en omvänd spegelbild av hur många i Väst upplever Islam, muslimer och den muslimska världen.

Negativa bilder från båda håll

Tiden efter andra världskriget och den antikononiala befrielsekampen i många muslimska länder ändrade inte på den västerländska negativa och konfrontatoriska bilden av islam, eller den motsvarande negativa muslimska bilden av Väst som ”korstågsimperialistiskt”. Västerländsk orientalism står, kanske till och med tydligare än någonsin, mot islamisk occidentalism. Strukturellt påminner de båda diskurserna eller föreställningsvärldarna mycket om varandra: båda ser i mycket ”Den Andre” som sin egen omvända spegelbild, som någon på vilken man projicerar de värsta egenskaperna. Båda sidor uppfattar skillnaden som absolut och fundamental. Den egna traditionen eller civilisationen upplevs som överlägsen och ”Den Andre” eller ”Det Främmande” som något farligt och hotfullt som måste hållas på avstånd – om inte direkt bekämpas. Från den orientalistiska diskursens sida skall hotet bekämpas genom utövande av militär, politisk, ekonomisk och kulturell makt – oftast under täckmanteln av att sprida modernitet, civilisation och demokrati. Den motsvarande islamiska reaktionen har, i avsaknad av militära, politiska och ekonomiska maktmedel, primärt

varit ideologiskt avståndstagande. Från båda hållen har Islam/den muslimska världen respektive Väst slutat vara primärt geografiska begrepp utan snarare blivit ”ideologiska konstruktioner” för användande i olika slags nationella och internationella maktkamper.

Inte heller de senare decenniernas historia har förbättrat relationerna. Från och med de så kallade oljekriserna 1973 och 1976, då de muslimska länderna för första gången på århundraden återigen kunde utöva ett icke ringa mått av ekonomisk och politisk makt på den världspolitiska scenen, har den konfrontatoriska atmosfären successivt ökat i takt med ovan nämnda händelser från och med revolutionen i Iran i januari 1979.

Ett speciellt viktigt år i denna utveckling är, tror vi, 1989. Det var inte enbart året då Berlinmuren, tillsammans med Sovjetunionen och dess ideologiska, politiska och militära makt, föll samman och Samuel Huntington började formulera sin teori om Civilisationernas Kamp. Det var också inom den islamiska världen ett mycket viktigt år, enligt Gills Kepel det kanske viktigaste året för den islamiska världen på århundraden. Det var t ex året då *mujahideen* besegrade och kastade ut den ”otrogna” supermakten Sovjetunionen ur Afghanistan, året då den första palestinska *intifadan* pågick som starkast, Hamas bildades, *Front Islamique du Salut* (FIS) vann en majoritet i kommunalvalen i Algeriet, islamisten Hassan al-Turabi blev den politiska nyckelfiguren i Sudan, och Ayatollah Khomeini i Iran uttalade sin beryktade *fatwa* över Salman Rushdie.

Det är inte utan skäl som Kepel och andra talar om 1989 som en ”vattendelare”, ett ”kunskapsteoretiskt brott”, ”början på en ny historisk–ideologisk kontext”, ”tiden då de symboliska gränserna mellan islam och väst ritades om” och liknande vad gäller relationerna mellan den islamiska världen och Väst, och att detta brott gav upphov till ett ”nytt ideologiskt synsätt” från islams sida gentemot Väst likväl som från Västs sida gentemot islam och den islamiska värden. Det var från denna tid ”det islamiska hotet” och ”Civilisationernas Kamp” blev standardlinsen genom vilken Väst såg och förstod islam och sin relation till muslimer och den islamiska världen.

Det var också vid denna tidpunkt som Europa ”vaknade upp” till det faktum att antalet muslimer inom dess gränser – primärt genom migration – hade ökat markant,³ och att de började ställa krav på sina nya värdländer. Härigenom blev islam även en inomeuropeisk het fråga.

Religiös identitet i stället för klass

Det var likaså vid denna tid som sociologer, antropologer, statsvetare och andra började översvämma marknaden med pluralismteorier baserade på kulturell, etnisk och religiös identitet snarare än på intressebaserade kategorier som t ex klass. Fram till denna tid hade t ex de muslimska invandrarna primärt diskuterats i termer av nationalitet – som (gäst)arbetare från Turkiet, Algeriet, Marocko, etc. – och i termer av socio-politisk position, t ex som nytt trasproletariat. Från och med denna tid diskuterades de alla generellt i termer av att vara muslimer. Det skedde alltså vid denna tid en radikal förändring i den politiska retoriken från intresse- till identitetskategorier, något som enligt vissa utgjorde en ”ny paradigm” i den politiska och sociala debatten. Islam hade på bara något år blivit det huvudsakliga analytiska redskapet i den västerländska socio-politiska debatten, inte minst i media genom deras populariseringar av Bernard Lewis och Samuel Huntingtons idéer om civilisationernas kamp. Genom denna förändring av synsätt, denna losskoppling av migranter från deras nationalitet och klass och hopkoppling med kultur, religion och civilisation har det blivit möjligt att problematisera deras närvaro utan att framstå som fördomsfull, utan snarare som att man bara försvarar Europeiska kulturella normer och värderingar.

Debatten om islam och muslimer har alltså från sent 1980-tal allt mer stöpts i kulturella och religiösa termer (identitetstermer) och därmed har diskus-

³ 1950 uppskattas antalet muslimer (människor med bakgrund i länder dominerade av islamisk/ muslimsk kulturell och religiös tradition) till ca 850 000. I dag uppskattas siffran till mellan 15 och 20 miljoner, motsvarande ca. 4 procent av EUs befolkning. De senaste decenniernas ökning har i mycket av den europeiska pressen beskrivits som den tredje islamiska invasionen av Europa. Och denna utveckling kommer enligt de flesta bedömare att fortsätta inom den överskådliga framtiden. Enligt Timothy Savage (2004) gäller t ex att: conservative projections estimate that Muslims will comprise at least 20 percent of Europe’s population by 2050. Att på kvalificerat sätt förutspå denna typ av utvecklingar är naturligtvis extremt svårt. Detta hindrar dock inte anti islamiska alarmister, som t ex Oriana Fallaci (2004), Bernard Lewis (Die Welt, 28 July 2004), Daniel Pipes (1996, 2004) och Bat Ye’or (2003, 2004, 2005) att hävda saker som att muslimer, om vi inte gör något åt det, kommer att utgöra majoritet i Europa mot slutet av 2000-talet!

sionerna om integration kunnat formuleras på samma sätt: om möjligheterna att integrera *den* ”islamiska civilisationen/kulturen” i *den* europeiska, båda sedda som enhetliga monolitiska och essentialiserade storheter.

Diskussionen har vidare problematiserats av att islam som religion/kultur/civilisation har framställts som en självständig agent, eller aktör; som en determinerande faktor för politiskt och socialt handlande och beteende bland muslimer: muslimer tänker och handlar etc. som de gör tack vare att de kommer från en islamisk kultur; tack vare att de är muslimer. Därtill kan läggas att det ofta tas för givet att olika kulturer/ civilisationer representerar i grunden fixa, oföränderliga, stängda och varandra motstående idéer vad gäller socialt och politiskt liv. Det är detta som ofta beskrivs som kulturalism och religionism.

Av denna essentialiserade uppfattning följer enligt media ofta uppfattningen att immigranten eller muslimen – som varande essentiellt bestämd av sitt religiösa och kulturella ursprung – är inneboende oförmögen att möta och respektera de krav och ansvar som medborgarskap i en ”sekulär och demokratisk” europeisk stat kräver. Vi återkommer till detta.

Det är bland annat så problematiken kring ”Islam och Europa”, liksom problematiken kring ”Islam i Europa”, har konstituerats som så besvärlig och så kontroversiell och i många fall som självuppfyllande.

Den viktiga frågan om ”Integration av *vad* in i *vad*” ställs och problematiseras allt mer sällan. Det förutsätts oftast vara en, på ovan skissade vis, evig, oföränderlig, reifierad, och essentialistisk ”Islamisk kultur och civilisation in i europeisk kultur och civilisation”, där de båda har konstituerats som motstående essentialistiska, oföränderliga och homogena entiteter.

Islam som problem

Att ”islam i Europa” utgör ett ”problem” för, eller en ”utmaning” för, europeiska normer och värden verkar helt enkelt tas för givet. Att motsatsen – att islam skulle kunna berika Europa – tänks inte som realistiskt. Att muslimer endast ses i sin roll som ”cultural provocateurs” verkar klart från bland annat de flesta diskussioner i media. Erik Bleich (2006) uttrycker detta så:

Given the dominant public framing of Muslims as a "problematic" group in contemporary Europe, ... I argue that Muslims are being constructed as the newest ethno-racial outsiders in Europe. This construction is taking place by non-Muslims and it has all the earmarks of classic racialization: namely the essentializing of an entire group of people based on a primordial identity marker, and the classification of such a group as inherently dangerous and inferior.

Av detta följer vidare att om det finns "kulturella spänningar", "problem" eller "konflikter" (av etnisk, religiös eller annan natur) så blir det lätt att hänföra dem till "de Andra" och se dem som orsaken till dessa spänningar eller konflikter.

Om Europa – som vi säger – är demokratiskt, multikulturellt och har religionsfrihet och det trots det fortfarande existerar "konflikter" kan det inte betyda något annat än att "de" inte har anpassat sig till den Europeiska kulturen. Konsekvensen blir att "den Andre", och då speciellt "Muslimen", blir konstituerad – i stället för som ett offer för diskriminering – som en föröware, som en provokatör för Islam.

Igen ses detta genom den "kulturalistiska" linsen av att det är islam, och inte den individuella muslimen, som är den förmodade agenten på den sociala och politiska arenan. De enskilda muslimerna blir enbart passiva medier eller bärare av islam, dess civilisation, normer och värden, seder och bruk.

Det är alltså detta essentialiserade islam som framställs som aktören i detta tänkande. Det är islam som determinerar beteende och identitet hos muslimerna. Muslimer reduceras till marionetter i händerna på islam (och dess "fanatiska" ledare). Det är därför de inte kan integreras eller assimileras till "the European value system". Mer om detta nedan.

Uppfattningen att islams ökade fysiska och ideologiska närvaro och synlighet i Europa på något sätt utgör ett hot snarare än ett exempel på en "normal" intressebaserad mobilisering i ett pluralistiskt samhälle verkar klart relaterat till denna (ökning av) en europeisk essentialistisk och kulturalistisk paradig.

Islam som alternativ till Väst

På grund av ovan nämnda händelser skedde samtidigt en analog process i den islamiska världen. Genom de nämnda islamistiska politiska framgångarna, i kombination med att kommunismen genom Sovjetunionens fall förlorade sin trovärdighet som politisk protestideologi mot ”Västerländsk imperialism och hegemoni”, var detta också tiden då islam blev grundligt etablerad i många muslimers medvetande som enda alternativet till ”Västerländsk dominans”, såväl som till dominansen av den traditionella makten i deras egna länder.

Islam kan under denna tid, genom bland annat de processer som ovan skisserats, alltså sägas ha skapats som det dominerande politiska analysredskapet både i Väst och i den islamiska världen. Därefter följande händelser har enbart för de flesta bekräftat och förstärkt denna bild.

Föreställningarna om islam och muslimer i Väst, liksom om Väst i den muslimska världen, har alltså genomgått radikala förändringar under de senaste decennierna.

Den islamofoba orientalistiska diskursen har i takt med händelserna från och med revolutionen i Iran förstärkts på ett radikalt sätt och fått markant ökad folklig förankring, speciellt i USA, men även på många håll i Europa. Islam såväl som muslimer har i ökande utsträckning definierats genom ”terrorislinsen” – ”islam = terrorism” – och utvecklats till Västerlandets (nya) ”Fiende No. 1”. Denna syn på islam och muslimer i allmänhet har även – inte minst genom skrämselfpropaganda av olika slag framförd i media, men även av författare som Bernard Lewis, Daniel Pipes, Oriana Fallaci och Bat Ye’or – smittat av sig på många européers syn på de 15 – 20 miljoner muslimer som för närvarande lever i EU. De verkar av fler och fler uppfattas som en utmaning, om inte ett hot, mot det ”traditionella Europa” och dess normer och värden.

Analogt har från islamisters sida den occidentalistiska islamistiska diskursen i ökande grad fått aggressiv och revolutionär framtoning och ökat folkligt stöd under denna period, inte minst genom västliga staters stöd till vad som uppfattas som vänligt sinnade ”moderata”, men korrupta och despotiska, makthavare i muslimska länder. Islamismens framväxt kan alltså, åtminstone till stor del, betraktas som en protest- och missnöjesrö-

relse *dels* mot västerländsk imperialism och ”korsfararpolitik”, *dels* mot inhemska despotiska och korrupta makthavare och den brist på politiska fri- och rättigheter, ekonomisk snedfördelning, brist på sociala skyddsnät, bristande rättssäkerhet, etc. som deras politik har givit upphov till. Ytterligare en anledning till det folkliga missnöjet är att många av dessa regimer⁴ – trots att de understundom verbalt uttrycker USA-kritik – sägs vara i allians med USA, åtminstone i den utsträckning att de är för sin makt ekonomiskt och militärt beroende av USA. Dessutom finns bland stora delar av befolkningarna i många muslimska länder en stark upplevelse av att vara utsatta för globala orättvisor; utsatta för ”neo-kolonialisering” och ”neo-imperialism”.

Västerländska stater, speciellt USA, anklagas av islamister allmänt för att – både direkt och indirekt – försöka etablera politisk, ekonomisk och kulturell dominans över den muslimska världen. USA har genom bl. a sin Mellanösternpolitik, inkluderande Irakkriget, skaffat sig en grundmurad folklig impopularitet bland muslimer.⁵ Detta folkliga ogillande är dock inte begränsat till USA, det riktar sig också mot USAs allierade och Väst i allmänhet.

Bättre bränna danska flaggor än amerikanska

Flera av de muslimska staternas regeringar måste alltså hantera opposition *dels* från interna och (pan)islamiska mer eller mindre militanta grupper, *dels* från folkligt missnöje. Frestelsen att försöka rikta, åtminstone delar av, denna kritik och opposition mot en extern fiende är för dem alltså stor. Här kommer Danmark in. ”Bättre att folk bränner danska flaggor än amerikanska, och bättre att man bojkottar danskt smör än avstår från vapenleveranser från USA” som Jan Hjärpe uttrycker saken (2007: 144).

När det gäller varför den syriska polisen/regeringen tillät – för inga politiska manifestationer av denna kaliber sker i Syrien utan makthavarnas goda minne – attackerna på den danska ambassaden i Damaskus och generalkonsulatet i Beirut duger naturligtvis inte denna förklaring. Syrien är inte i USAs ledband, utan av George W Bush utnämnd till ”gangsterstat” (*rough*

⁴ T ex Saudiarabien, Egypten, Jordanien, och flera av emiraten.

⁵ Enligt Pew Global Attitude Project var t ex 85 % av de tillfrågade Egyptierna negativt inställda till USA, 63% av jordanierna, 66% av libaneserna, 64% av marockanerna, 89% av saudiaraberna och 73% av de tillfrågade i Förenade Arabemiraten.

state). USA hade sedan Irakkriget början också ökat det politiska trycket på Syrien som en, som de hävdar, Iranvänlig stödjare av terrorism. Detta speciellt efter mordet på Libanons premiärminister Rafik Baha ad-Din Hariri 14 februari 2005, som USA hävdade att Syrien låg bakom, vilket också fick till följd att Syrien tvingades dra tillbaka sina trupper från Libanon. Den syriska regeringen kan alltså sägas ha haft ett behov av att ”visa musklerna” *vis-à-vis* Väst och USA: om ni ökar det politiska trycket på oss mer är vi fortfarande i stånd att ställa till problem för er, inte minst i Libanon, vilket, givet situationen i Irak, och Libanons historia av inbördeskrig, inte är något ni vill. Därtill finns det också i Syrien en intern islamistisk opposition varför makthavarna har analoga behov till flera andra arabstater av en yttre fiende för folket att rikta sin frustration mot.

Ytterligare en del av förståelsehorisonten är den speciella syn på religion och religiositet, och på deras plats och roll i samhället, som många hävdar gäller i det danska samhället (liksom till stor del även i det svenska, de två länder som bl. a Grace Davie (2002) argumenterar är världens mest sekulariserade länder). Enligt Tariq Modood (2006) domineras klimatet i Danmark – speciellt när man diskuterar islam – av en radikal–humanistisk sekularism, av vissa benämnd ”upplysningsfundamentalism”. Resultatet av denna är att det, *vis-à-vis* islam, har uppstått en, vad Professor Hans Iversen⁶ utifrån Richard Bernstein (2005) kallar ”clash of mentalities” mellan en dansk sekulär mentalitet som sägs representera upplysta västerländska demokratiska värden, inkluderande radikal yttrandefrihet och jämställdhet å ena sidan och en mörk, medeltida och auktoritär religiös mentalitet personifierad av islam å den andra. Av detta följer att ”religiösa människor” och deras trosföreställningar och känslor inte förtjänar att skyddas. Men mer än så: de skall inte bara kritiseras på intellektuella grunder utan även utsättas för – som redaktör Rose, som vi skall se, uttryckte det i samband med publiceringen av bilderna – ”hån, spot og latterliggørelse”. ”The idea is”, som Modood uttrycker det (2006) “that religion represents Europe’s pre-enlightenment dark age of superstition and clerical authoritarianism and so has to be constantly kept at bay”. Enligt bl. a dessa analytiker är den danska

⁶ Föreläsning Religious Secularism in Denmark Background of the Cartoon Crises in Danish Secularity and Mentality vid konferensen Religion in the 21st Century, Köpenhamn 23 september 2007.

uppfattningen om islam inte långt från den uppfattning Richard Dawkins i sin (ö)kända bok *The God Delusion* framför om religion i allmänhet. Tillåt mig några citat:

I am not attacking any particular version of God or gods. I am attacking God, all gods, anything and everything supernatural, wherever and whenever they have been or will be invented. (s. 36)

Fundamentalist religion is a hell-bent on ruining the scientific education of countless thousands of innocent, well-meaning, eager young minds. Non-fundamentalist, "sensible" religion may not be doing that. But it is making the world safe for fundamentalism by teaching children, from the earliest years, that unquestioning faith is a virtue. (s. 286)

Faith is evil precisely because it requires no justification and brooks no argument ... Faith can be very dangerous, and deliberately to implant into the vulnerable mind of an innocent child is a grievous wrong. (s. 308)⁷

Enligt Iversen gäller detta även för statsminister Anders Fogh Rasmussen, som i flera tal med i det "närmaste messianskt patos" har fört fram en stereotyp, dualistisk världsbild enligt vilken han är förkämpan för "den upplysta sekularismens demokrati, yttrandefrihet och mänskliga rättigheter" mot "mörk, medeltida, auktoritetsberoende religion". Den humanistiska sekularism Fogh Rasmussen och andra framför är enligt dessa analytiker alltså en sekularism som är fundamentalismens omvända spegelbild. Det är mot denna bakgrund Thalén (2007: 34) kan hävda: "Som motvopen till den växande religiösa fundamentalismen är den därför direkt olämplig, då den förstärker samma typ av tänkande den ger sig ut för att kritisera".

Mer exakt i vilken utsträckning denna "clash of mentalities" mellan dansk och islamisk mentalitet genomsyrar det danska samhället, liksom mer exakt hur de båda mentaliteterna korrekt kan beskrivas, liksom mer exakt hur långt parallellerna mellan President George W Bushs "mantra" om en "kosmisk" kamp mellan "good and evil" och Fogh Rasmussens analoga kamp mellan yttrandefrihet och islam kan sägas föreligga, kan naturligtvis diskuteras. Poängen att det finns en stark avoghet mot religion och religiositet

⁷ Samma tankefigurer framförs i Onfray (2006) och Sturemark (2006).

utanför den strikt privata sfären och en närmast fientlig inställning till islam i Danmark är dock svår att komma ifrån. Kombinationen av uppfattningen att religion är roten till allt ont, en total oförståelse för att muslimer är systematiskt utsatta för en form av rasism (islamofobi) från européernas sida leder, som Modood (2006) argumenterar, till en fullständig oförståelse för att religiösa grupper, och då speciellt islam och muslimer, skulle vara legitima objekt för skydd. Det är alltså, enligt dessa analytiker, inte så att man i Väst på något principiellt sätt skulle vara emot begränsningar av yttrandefriheten, eller själv censur. Det upplevs till och med som av godo att i text och bild inte kränka människor på grund av deras kön, sexuella läggning, eller handikapp. Men då religion, och speciellt islam, är av ondo, gäller det inte den kategorin, här gäller snarare det motsatta.

Från demokrati till etnokrati

Ytterligare en del av förståelsehorisonten är den speciella politiska utvecklingen mot ökande främlingsfientlighet i Danmark under 1990 och 2000-talen, en utveckling som många vill benämna en övergång från demokrati till etnokrati. Detta är dock inte en utveckling Danmark är ensamt om i Europa. Danmark utgör dock, tillsammans med Nederländerna, speciellt efter mordet på Teo van Gogh och Pim Fortuyn antagligen de mest tydliga exemplen.

Även om det går att hävda att denna utveckling i Danmark går tillbaka ända till Mogens Glistrup och hans Framskrits Parti på 1960-talet, så var det inte förrän Pia Kjærsgaard 1995 bröt sig ur Framskrits Partiet och startade Dansk Folkeparti (DFP) som denna utveckling kom igång på allvar. Hon blev snabbt portalfigur i högerns kamp mot ”de fremmede”. ”De fremmede” är i Kjærsgaards terminologi en ”slaskkategori” som inkluderar alla med annan etnicitet än den danska. Människor med bakgrund i länder som domineras av islamisk/muslimsk kulturell och religiös tradition har dock i praktiken varit Dansk Folkepartis speciella måltavlor. Detta är också en del av en generell europeisk diskurs när det gäller hur man talar om och diskuterar invandrare. Diskussionerna om invandrare har, som vi sett, sedan 1990-talet i ökande utsträckning skiftat från att handla om turkar, marockaner, iranier, etc. till att handla om muslimer. Denna ökande essentialisering av religiös identitet som skett av alla muslimer i Europa har, som vi skall se, fört med sig många negativa konsekvenser.

Grundbudskapet i Kjærsgaards starkt invandrarfientliga budskap är att ”de fremmede” i Danmark antingen helt skall ”fördanskas” eller ge sig iväg; det är, som Rothstein & Rothstein (2006) sammanfattar Dansk Folkepartis invandrapolitik, inte danskarna som skall vänja sig vid att leva med invandrare, det är invandrare som skall vänja sig vid att leva med danskarna.⁸ Nya invandrare från muslimska områden skall helst stoppas helt. Det är inte utan skäl hon ofta jämförts med Jean-Marie Le Pen i Frankrike och Pim Fortuyn i Nederländerna.

Det är även ett budskap som har ”gått hem” i Danmark. 2001 hade DFP växt till att med 12,1% av rösterna vara Folketingets tredje största parti. I valet 2005 fick partiet 13,2 % av rösterna och Pia Kjærsgaard personligen fick med sina 38 347 ”personröster” näst mest personröster i hela valet. Givet det parlamentariska läget efter valet 2005 har DFP fått stort inflytande i regeringen och har lyckats driva igenom mycket av sin politik, bland annat har ett stort antal diskriminerande lagar mot ”de fremmede” antagits under senare år.

Ytterligare en del av förståelsebakgrunden till reaktionerna på bilderna är det danska engagemanget i Irakkriget. 20 mars 2003 invaderade en koalition ledd av USA Irak för att avsätta Saddam Hussein och för att ”införa demokrati” i Irak.⁹ I koalitionen ingick bl a Danmark. Detta har bl a inneburit att alla de olika grupper som bekämpar USA och dess närvaro i den muslimska världen även ser Danmark som fientligt krigförande land. Att attackera danska intressen på olika platser i världen ses av dem därför som legitima krigshandlingar. Det hade också uttalats diverse hot, bl a på Internet, mot danska intressen före Muhammedbilsaffären. Att dessa hot inte utan vidare kunde avfärdas visades av attentaten mot två andra länder i koalitionen: Madrid 11 mars 2004 och London 7 juli 2005. Att president George W Bush togs emot mycket välvilligt och vänskapligt av Fogh Rasmussen och Pia Kjeærsgaard vid sitt besök i Danmark alldeles efter attentaten i London gjorde inte relationerna mellan Danmark och islam och muslimer bättre.

⁸ Ett exempel på denna politik är Kjærsgaards uttalande i maj 2007 om att alla former av muslimska slöjor skall förbjudas i offentlig miljö i Danmark.

⁹ Enligt många muslimer är detta bara nytt vin i gamla läglar. Historiskt har Väst invaderat oss för att civilisera oss, nu gör de det för att demokratisera oss. Termerna skiftar, men motiven är de samma: att kontrollera oss och vår olja politiskt och ekonomiskt.

Detta var i grova drag klimatet då Jyllands-Posten – en tidning känd för att publicera av Kjærsgaard och andra invandrarfientliga politiker skrivna ”fremmedfientliga” och även islamofobiska artiklar – inbjöd 40 tidnings-tecknare att rita Muhammedbilder. Tolv svarade på inbjudan genom att sända in bilder. Den officiella bakgrunden till Jyllands-Postens projekt var att barnboks författaren Kåre Bluitken hade haft svårt att finna en illustratör till sin bok om islam *Koranen og profeten Muhammeds liv*. Illustratörer hade insett det kontroversiella i att teckna bland annat Muhammed och ”inte vågat” utmana muslimerna i Danmark utan tackat nej. En av dem hade enligt Bluitken gjort detta med explicit hänvisning till mordet på Teo van Gogh. Jyllands-Postens officiella skäl till att inbjuda tecknare att teckna Muhammed var, enligt redaktören för publiceringen Flemming Rose, att mot denna bakgrund bekämpa vad han ansåg vara en orimlig själv censur och att kämpa för yttrandefriheten. Rose skriver bl. a i samband med publiceringen:

Det moderne, sekulære samfund afvises av nogle muslimer. Det gør krav på en særstilling, når de insisterer på særlig hensyntagen til egne religiøse følelser. Det er uforeneligt med et verdsligt demokrati og ytringsfrihed, hvor man må være rede til at finde sig i hån, spot og latterliggørelse. ... Det er således ikke tilfældig, at folk i totalitære samfund ryger i fængsel for at fortælle vittigheder eller afbilde diktatorer kritisk. Det sker som regel med henvisning til, at det krænker folkets følelse. I Danmark er det ikke kommet så vidt, men de anførte eksempler viser, at vi er på en vej ind på en glidebane, hvor ingen kan forudsige, hvad selvcensuren vil ende med (J-P 30.9.05).

Givet ovan skissade bakgrund, och det faktum att Jyllands-Posten sedan lång tid var känd för att driva en främlingsfientlig och islamofobisk diskurs, var det dock inte konstigt om man från muslimskt håll uppfattade de tolv bilderna som publicerades som ytterligare ett inslag i tidningens och Danmarks islamofoba kampanj, snarare än som ett värn för yttrandefriheten.

Kronologin

Det var alltså den 30 september 2005 som Jyllands-Posten publicerade tolv teckningar som skulle föreställa profeten Muhammed. Av de 12 bilderna var det framför allt två som upprörde. Den ena – i vilken profeten tecknas

som en Ayatolla Khomeini-liknande självmordsbombare med turban utformad som en bomb och med trosbekännelsen skriven mitt på – alluderade starkt till budskapet islam = terrorism;¹⁰ den andra – innehållande Muhammed med dragen kroksabel och *niqab*-försedda kvinnor – till budskapet islam = kvinnoförtryck. Men även flera av de övriga gav starka negativa orientalistiska och stereotypa associationer.

Flera hade t ex drag av hur tyska karikatyrtecknare under 1930-talet avbildade judar och kunde därför lätt uppfattas som rasistiska. Tariq Modood (2006) uttrycker detta så:

The cartoons are not just about one individual [Profeten Muhammed] but about Muslims per se – just as a cartoon portraying Moses as a crooked financier would not be about one man but a comment on Jews. And just as the latter would be racist, so are the cartoons in question.¹¹

Det tog inte heller många dagar innan muslimer organiserade protestdemonstrationer i Köpenhamn.

Den 12 oktober skrev elva ambassadörer från muslimska länder¹² och ber bl. a om att få träffa den danske statsministern Anders Fogh Rasmussen för att diskutera publiceringen. Den 21 oktober fick de ”nej” från Fogh Rasmussen med motivering att politiker i ett demokratiskt land inte kan lägga sig i vad den fria pressen publicerar. Klagomål på pressen måste gå den juridiska vägen, inte den politiska. Då den danska lagen innehåller en hädelseparagraf polisanmälades teckningarna av en muslimsk kvinna. Publiceringen befanns dock inte åtalbar i någon rättsinstans. Ärendet ligger nu hos FN-kommissionen för mänskliga rättigheter.

Under november fick teckningarna uppmärksamhet i olika tidningar i den islamiska världen, bland annat i Turkiet, Egypten, Irak, Iran och Pakistan och religiösa och politiska företrädare i dessa länder uppmanade Jyllands-

¹⁰ Detta var den mest kontroversiella bilden och den som väckte störst irritation bland muslimer. Denna bild ritades av Kurt Westergaard, Jyllands-Postens egen karikatyrtecknare.

¹¹ Att publiceringen av just dessa bilder kan ses som en del i en rasialiseringprocess av muslimer argumenteras också relativt övertygande för av Randall Hansen (2006)

¹² Ambassadörerna för Algeriet, Bosnien och Hercegovina, Egypten, Indonesien, Iran, Libyen, Marocko, Pakistan, Palestina, Saudiarabien och Turkiet.

Posten och Danmark att be om ursäkt. Karikatyrerna började redan nu bli en symbolfråga som kunde användas som vapen i olika typer av konflikter – inte minst den allmänna konflikten mellan islam och Väst/USA – av diverse politiska och religiösa ideologer. Tex gjorde den egyptiske utrikesministern Ahmed Abul-Gheit 14 november en stor affär av den skandalösa danska anti-islamismen vid utrikesministermötet i Manama, Bahrain.¹³ Även om ”vi” i Sverige ännu inte hade märkt så mycket av det hade ”Muhammedkarikatyraffären” redan i november 2005 blivit känd i stora delar av den muslimska världen och även börjat få storpolitiska konsekvenser.

Någon vecka senare beslutade medlemmar av Det Islamiske Trossamfund i Danmark (DIT) att göra en resa till ett antal muslimska länder för att där diskutera teckningarna och affären kring dem med religiösa och politiska ledare.¹⁴ Resan genomfördes i början av december. Resan gick först till Egypten där de danska muslimernas dossié med material kring publiceringen bl. a överlämnades till den egyptiske utrikesministern som senare presenterade den för delegaterna vid mötet med the Organization of Islamic Conference (OIC), där innehållet diskuterades den 6 december. OIC är en sammanslutning av 57 islamiska länder som enligt sina stadgar har som primärt mål att "promote solidarity among all Islamic member states." I den kommuniké som utfärdades efter mötet fördömdes publiceringen av de deltagande ländernas ministrar. Resan till Egypten följdes upp med besök i andra Mellanösternländer där de hade möten med höga politiska och religiösa ledare. Vi sin rundresa hade de danska muslimerna, förutom de tolv publicerade bilderna, även med sig ett antal *andra* bilder, några till och med värre än de publicerade i Jyllands-Posten.¹⁵

¹³ Där även USAs utrikesminister Condoleezza Rice deltog.

¹⁴ Ledande i denna process var den nu avlidne karismatiska och kontroversiella imamen i Islamiska Samfundet i Köpenhamn Abu Laban. Han kunde dock inte själv delta i resan då han var persona non grata i Egypten på grund av ett förment samröre med det Muslimska Brödraskapet.

¹⁵ En av dem var ett foto av en man utklädd till gris med tryne och grisöron, och bildtext "Detta är Mohammeds sanna ansikte"; en annan ett foto av en man i muslimsk böneställning, med en hund på ryggen; och ytterligare en var en teckning av en skäggig man med djävulshorn och texten "Pedofilen profet Mohammed". Innehållet i den dossié de hade med sig och presserode i bl. a Egypten kan ses (både i original på arabiska och i översättning till danska) på http://modkraft.dk/spip.php?page=tc-artikel&id_article=6037. Där finns även mycket annat med relevans för karikatyrkrisen.

Bl. a Pia Kjærsgaard anklagar nu de danska muslimska ledarna för att resa runt i Mellanöstern och hetsa upp muslimer mot Danmark och att för att lyckas med detta ha producerat egna hemska nidsbilder av Muhammed. Några av de bilder de hade med sig var visserligen inte publicerade i Jyllands-Posten, men inte heller producerade av dem själva. Det var ett axplock av de nidsbilder de och andra muslimer i Danmark hade fått sig tillskickade av diverse olika främlingsfientliga personer.¹⁶ Ingen av de ganska vanliga uppfattningarna i Danmark (och Sverige) att det *dels* var de danska imamernas rundresa i Mellanöstern som utlöste krisen, *dels* att den viktigaste faktorn i detta utlösande var att de hade med sig ”egenproducerade” bilder är alltså sann.

Arabländerna ökade det politiska trycket på Danmark ytterligare när Arabförbundets utrikesministrar, 29 december, gemensamt kritiserade Danmark för att ha vägrat ta emot deras ambassadörer tidigare. Temperaturen höjdes ytterligare genom att den saudiske ambassadören inte återvände till Danmark efter vallfärden i början av januari 2006 och i och med att han blev formellt återkallad 26 januari.

Dagen innan, den 25 januari, genomfördes det nu så omtalade valet i Palestina där Hamas vann en storseger. Den sedan länge dominerande politiska kraften i Palestina, al-Fatah, hade härmed förlorat sin dominerande ställning. Även här blev Muhammedkarikatyrerna en bricka i det politiska spelet. Hamas seger berodde enligt många på att de *dels* framstod som islams försvarare (religiöst, politiskt, etiskt och socialt), *dels*, bland annat genom att de ”terroriststämplas” av USA, framstod som det USA- och Väst-kritiska alternativet. En röst på Hamas var *dels* en röst på islam *dels* en protest mot USA och dess Mellanösternpolitik. Hamas hade dock inte gjort någon större poäng av Muhammedkarikatyrerna i valkampanjen. Det kortet fanns kvar att spela ut.

Detta gjordes nu av de s.k al-Aqsamartyrernas brigader. De är en Fatah närstående militant gruppering av unga människor. För att försöka framstå som militant försvarare av islam¹⁷ och för att återta det politiska initiativet arrangerade de våldsamma protester, inkluderande flaggbränning, mot

¹⁶ Och det är inte enbart muslimer som får sådant. Har själv under årens lopp, som muslimvänlig, fått en hel del sådana mig tillskickat.

¹⁷ Åtminstone lika militant försvarare som Hamas.

Danmark för dess publicering av Muhammedkarikatyrerna. Från det faktum att det inte var de islamistiska politiska rörelserna som Hamas, Hizbollah och Muslimska brödrskapet som låg bakom de våldsamma protesterna,¹⁸ utan traditionellt icke-islamistiska politiska krafter, är det relativt klart att karikatyrerna i sig spelade en underordnad roll. De var helt enkelt ett lämpligt redskap att mobilisera människor kring i en för övrigt lokal och intern politisk maktkamp.

Det var dock inte enbart al-Aqşamartyrernas brigaders uppmaningar till våldsamma protester som fick anhängare. Även de islamistiska rörelsernas uppmaningar till bland annat bojkott av danska varor fick betydande folkligt stöd i stora delar av regionen. Den mest spektakulära effekten av denna bojkott var att den dansk-svenska mejerikoncernen Arlas export till Mellanöstern – trots att man i reklamkampanjer i bland annat Saudiarabien tog avstånd från Jyllands-Postens agerande – minskade med i storleksordningen en miljard kronor på årsbasis, vilket ledde till nedläggningar och friställning av anställda. På sensvåren 2006 såg vi själva i basarerna i Damaskus frekventa uppmaningar till bojkott av danska varor.

De kännbara bojkotterna, och att ytterligare muslimska länder kallade hem sina ambassadörer från Danmark, ledde till de första ”ursäkterna” från Jyllands-Posten och Fogh Rasmussen. Det senare inom ramen för en 25 minuter lång intervju i TV-kanalen *al-Arabiyya* 2 februari 2006 där han bland annat – stick i stäv med empirin – förklarade att det danska folket respekterade muslimer och islam och inte ville förolämpa dem. Han sa också att trots att yttrandefriheten i Danmark är en absolut och icke förhandlingsbar del av den danska demokratin, han själv aldrig skulle avbilda Profeten Muhammed på ett sätt som skulle förolämpa och kränka andras religiösa känslor. Detta kan tolkas som ett erkännande av att yttrandefriheten, även om den är en absolut och ”helig” princip, dock måste användas med försiktighet och ansvar, speciellt när det är i relation till människors religiösa känslor och uppfattningar, vilka alltså till viss del måste respekteras.

Dagen efter la sig Irans regering i leken genom att sända en formell begäran till påven att medla i konflikten. Påvens yttrande hävdade diplomatiskt att

¹⁸ I själva verket uppmanade man från dessa håll till fredliga protester.

han var för yttrandefrihet men att yttrandefriheten alltid måste kombineras med respekt för människors känslor samt att våld i denna typ av konflikter aldrig är legitimt. Många ledande muslimska ledare ställde sig bakom det påvliga yttrandet.

Allt detta hade alltså hänt innan syriska politiska intressenter blandade sig i leken genom att, enligt många bedömare, orkestrera de demonstrationer som ledde till ambassadbranden i Damaskus och angreppet på generalkonsulatet i Beirut 5 februari, och gjorde krisen till en stor mediahändelse även i Sverige. De följande dagarna kunde vi i TV också se anti-danska demonstrationer i bland annat Turkiet, Irak, Iran, Indien, Indonesien och Filippinerna. Krisen hade nu alltså blivit världsomspännande.

I Danmark lade Pia Kjærsgaard 7 februari ytterligare lök på laxen genom att i en kommentar till krisen i ett av sina veckobrev beskriva muslimer som ”ogräs”.

Följande vecka fortsatte protesterna. Danmark blev ett huvudtema i fredagspredikningar i de flesta moskéer, i Hebron attackerade 300 ungdomar den nordiska internationella observationsstyrkan (TIPH) och anti-Danmarkdemonstrationerna fortsatte på allt fler ställen i den muslimska världen, en del av dem mycket våldsamma. Danmark stängde som en följd av detta sina beskickningar i Teheran, Jakarta och Beirut.

Trots försök från högt politiskt håll – t ex EU och Den islamiska konferensorganisationen OIC – att dämpa krisen verkade den snarare expandera. Den 15 februari deltog t ex ca. 50 000 personer i en anti-dansk och anti-amerikansk demonstration i Pakistan, där dockor föreställande Fogh Rasmussen och George W Bush brändes. Danmark kallade hem sin ambassadör i Pakistan kort därefter.

Efter ytterligare en stor anti-dansk demonstration i Karachi i slutet på månaden klingade protester och demonstrationer av. Efter sommaren verkade affären mer eller mindre vara ur världen – tills en video gjord av Dansk Folkepartis ungdomsförbund som visade medlemmar engagerade i en tävling i att rita kränkande Muhammedbilder dök upp lagom till årsdagen av den första publiceringen av bilderna. Även om det ånyo blev vissa demonstrationer och fördömanden av Danmark från muslimsk håll, tog de ingen allvarligare vändning.

Muhammedbilderna som fortsättning på anti-islamisk trend

Vilka kan då de mer långsiktiga konsekvenserna av allt detta komma att bli? Vår kristallkula är naturligtvis inte så mycket klarare än någon annans, men, givet denna brasklapp, kan antagligen följande sägas.

Om publiceringen skulle ha varit en isolerad händelse av västerländskt anti-islamiskt beteende skulle nog konsekvenserna ha stannat vid det ovan skissade. Nu upplevs det dock inte så från muslimskt håll. Därifrån ses det snarare som någon form av ”logisk fortsättning” på en från tidigt 1990-tal kontinuerligt ökande tendens från västerländskt håll att göra islam till sin fiende Nr. 1 (från teorin i Clash of civilisationsdoktrinen till praktiken i Irakkriget). Och denna utveckling ses ofta, vilket gör det än allvarligare, av många muslimer som en ”logisk fortsättning” på ”korsfarartiden” och ”kolonialtiden” – alltså som en historiskt mycket lång trend av intrång från Väst med syfte att dominera, förgifta och erövra den islamiska världen.

Även om korstågen och kolonialismen i en mening är avslutade har de dock, enligt många muslimers sätt att se, stannat kvar i form av den västerländska (genom bland annat globaliseringsprocesserna) kulturella imperialismen. Västerländsk ”dekadens” (sexualfixering, moralupplösning, familjeupplösning, feminism, homosexualitet, drogmissbruk – listan kan göras lång) har, enligt många muslimska apologeter, genom kanske framför allt modern informationsteknologi och västerländsk populärkultur, förgiftat muslimers medvetande med ”dåliga och ogudaktiga idéer” och beteenden. Allt oftare under täckmanteln av att sprida ”frihet och demokrati”. Under kolonialtiden skulle ”de ociviliserade” ”civiliseras”, nu skall de ”odemokratiska” ”demokratiseras”. Sett från mångt muslimskt håll är det bara terminologin som förändrats, praktiken och målsättningarna är de samma.

Utvecklingen framstår alltså för många muslimer som ytterligare en instans av Västs ”dubbla budskap”: att i den officiella politiska retoriken hävda åsikten att man respekterar islam och muslimer och att man inte har någon önskan om att förolämpa eller skada muslimer och islam, samtidigt som man i den praktiska politiken – i Väst såväl som internationellt – agerar så att islam och muslimer marginaliseras och (för)blir en ekonomisk, politisk och allmänt maktmässig underklass (jfr Rasmussens uttalande i kanalen *al-Arabiyya* citerat ovan, vilket kan ses som ett paradexempel på detta).

Korstågen mot islam tog enligt detta synsätt alltså aldrig slut, de ändrade bara karaktär.

Sett på detta vis är den konfrontation som under 2005 och 2006 skakade det offentliga rummet både i Europa och i den muslimska världen knappast varken primärt en religionskonflikt (ett ”religionskrig”) eller en konflikt om yttrandefrihet, vilket så många på båda sidor gärna ville ge sken av. Problemet är betydligt djupare och har flera olika rötter. En av dessa rötter är, som vi sett, korstågens och kolonialismens våldsamma historia, en annan är den europeiska rasismen och intoleransen mot andra grupper och religioner än vita kristna – speciellt då muslimer och islam.

Åtminstone för många med bakgrund i muslimska länder har det under senaste decenniet blivit allt mer uppenbart att rasism, islamofobi och antisemitism inte bara tillhör Europas mörka förflutna, de är en del av de strukturer och institutioner som präglar även vår tid. I dag verkar det för många muslimer i Europa och världen i övrigt allt tydligare att islam och muslimer blivit det kristna och koloniala västs ”de andra” *par preference*. Igen: som de ser det har korstågen mot islam och muslimer aldrig tagit slut. De har bara genom historien ändrat karaktär. Varpen består även om nya trasor hela tiden slås in i den. Muslimer har varit och är en av de mest och bäst definierade ”de Andra” som i den västerländska orientalismens spår demoniseras och framställs som från ”Väst” väsensskilda folk. Så går argumentet från många muslimers sida. Och det värsta är att man måste inte vara en ”true believer” av någon konspirationsteori för att kunna se verkligheten på det viset.

Enligt detta synsätt är Jyllands-Postens publicering av ”illvilliga” teckningar av profeten Muhammed ingen tillfällighet. Det är en del av ett långt historiskt mönster av att ”fiendegöra” och ”förfrämliga” ”de Andra”. En skillnad är att fram till för några decennier sedan skedde detta ”där borta” då det var där ”de främmande” fanns. Sedan några decennier är kolonialism och nykolonialism – genom att islam och muslimer i relativt stor utsträckning etablerat sig i Europa – inte bara extern utan också intern. Argumenten för att det i Europa i dag finns en intern kolonialism är naturligtvis den mångfasetterade segregation och exklusion av muslimer som kännetecknar så gott som alla västerländska samhällen. Publiceringen kan ur detta perspektiv ses som en del av den intensifiering av det symboliska våld

många muslimer upplever mot sig och islam i en rad europeiska länder (jfr Modood 2005, 2007).

Samtidigt går det, och det är det fina i kråksången, att ge ”dem” skulden för problemet. ”Vi” står ju för den nobla yttrandefriheten som är så central i demokratin, ”de” är emot yttrandefrihet och demokrati, och just det är orsaken till konflikten. De får alltså rollen av att bekräfta för oss (vad vi visserligen redan vet), att ”vi” i Europa utgör den goda förebilden för upplysning och universalism med alla dess grundläggande värden (tolerans, civilisation, rationalitet, mänskliga rättigheter, demokrati, humanism, yttrandefrihet, etc.) medan ”de Andra” då står för motsatsen. När den tesen väl är etablerad följer naturligtvis slutsatsen att vi inte bara har rätten utan även skyldigheten att sprida dessa värden till dem. Likaså följer uppfattningen att de som inte inser detta och låter sig ”omvändas” utgör ett hot mot ”våra” värden, mot vår värdegemenskap. För att platsa i Europa,¹⁹ liksom för att vara europé, måste man omfatta denna värdegemenskap, sammanfattad i *The Charter of European Identity* som:

Europe is above all a community of values. The aim of European unification is to realize, test, develop and safeguard these values. They are rooted in common legal principles acknowledging the freedom of the individual and social responsibility. Fundamental European values are based on tolerance, humanity and fraternity. Building on its historical roots in classical antiquity and Christianity, Europe further developed these values during the course of the Renaissance, the Humanist movement, and the Enlightenment, which led in turn to the development of democracy, the recognition of fundamental and human rights, and the rule of law.

Det torde vara uppenbart att dessa formuleringar i många avseenden blir problematiska när de skall paras med det faktum att EU också hävdar att man skall vara en multikulturell gemenskap (*a multicultural community*). Debatten har också varit både omfattande och häftig inom unionen mellan ”universalister” (eller absolutister, objektivistiska eller kulturkonservativa) och ”multikulturalister” (eller relativister eller kulturradikala). Att ens

¹⁹ En följd av detta synsätt är att Europa blir definierat i ideologiska termer snarare än i geografiska, som den enhet som är bärare av de universella värdena demokrati, tolerans, mänskliga rättigheter, etc.. Det är också så EU ser på saken. Bortsett från ekonomiska krav är huvudkravet för att kunna bli medlem att man har/delar denna European Identity.

sammanfatta denna diskussion ligger naturligtvis långt utanför ramarna för denna bakgrund.

Tryckfrihet eller bildförbud?

Officiellt verkar det dock som om Jyllands–Postens publicering av Muham-madbilderna skulle ses som ett inlägg i denna debatt, i debatten om tryck-*frihet* eller bildförbud? Deras officiella budskap verkar ha varit: att i namn av mångkulturalism skydda vad en minoritetsgrupp anser heligt är ett svek mot upplysningens och Västs grundläggande värden. Och detta problem – problemet med hur en majoritet skall förhålla sig till individer eller grup-per som håller annat för heligt, som har andra absoluta normer eller vär-den, än de som upprätthålls av majoriteten – och diskussioner kring det, är naturligtvis både angelägna och intressanta.

Frågan är bara: var det detta som var den ”egentliga” avsikten med pu-bliceringen? Eller var avsikten, som bland annat Engelbteth Larsen och Seidenfaden (2006) hävdar, enbart, eller åtminstone i första hand, att driva den främlingsfientlighet och islamofobi som de menar sedan länge präglat det offentliga danska samtalsklimatet; med andra ord primärt att såra och kränka?

Här är det naturligtvis inte lätt att varken argumentera principiellt eller att säga hur det ”egentligen är”. Som Engelbteth Larsen och Seidenfaden själva påpekar finns det åtminstone tre diskurser publiceringsskålen kan förstås inom. Det kan antingen vara inom diskursen yttrandefrihet kontra censur, inom diskursen Civilisationernas Krig mellan Väst och islam, eller inom diskursen ett medvetet försök att provocera, misstänkliggöra och ex-kludera islam och muslimer, med andra ord som ett uttryck för islamofobi. Dessutom kan kanske – som i många fall när man diskuterar politiska och normativa frågor – flera av dem vara ”lika sanna” samtidigt, beroende på vems perspektiv och vems tolkningsmönster man ser det genom. Engelbteth Larsen och Seidenfaden argumenterar, som sagt, för att det är rimligast att förstå publiceringen inom den tredje diskursen, som ett inlägg i den ”värde-kamp” mellan nationalistiskt orienterade kulturkonservativa och internatio-nalistiskt orienterade kulturradikala som pågår i många europeiska länder.

Åtminstone delvis som motreaktion mot bland annat den nationalstats- och

nationskultursupplösning som många verkar uppleva att kombinationen av ”europeisering av Europa” inom ramen för EU och de ökande globaliseringsprocesserna i världen leder till har populistiska (neo)nationalistiska och invandrarfientliga politiska rörelser på högerkanten *de facto* också haft icke-negligerbara framgångar i många europeiska länder under senare år, även om detta kanske är tydligast i länder som Danmark och Nederländerna. Det är enligt Jocelyne Cesari (2006) ingen tvekan om att ”there is a clearly rising anti-immigrant sentiment across western Europe” vilket bland annat tar sig uttryck i ”a rising incidence of nationalist rhetoric and policies and an essentializing approach to identity. In it’s more severe forms, this can be classified as xenophobia”. Det är heller ingen tvekan om att många muslimer i Europa upplever att detta ”anti-immigrant sentiment” är riktat speciellt mot dem och att de håller med Tariq Modood (2003) om att ”an anti-Muslim wind is blowing across the European continent”. Lika klart är det att argumenten för nationalism och kulturell assimilation parallellt har växt sig starkare.

Det är även vår uppfattning att den tredje diskursen är det troligaste tolkningsalternativet då publiceringen passar som hand i handske i det retoriska mönster som dominerat dansk politik sedan Rasmussen och Kjærsgaard fått makten, enligt vilket uppmålandet av fiendebilder av islam och muslimer anses vara något i sig själv gott och viktigt. Det fordras inte någon alltför analytisk närläsning för att se att den danska kritiken av islam inte riktar sig mot *vissa* ”reaktionära” åsikter representerade av *vissa* muslimer (muslimska grupper) utan är ett försök att essentialisera, stereotypisera och brännmärka hela gruppen, *alla* muslimer, som underlägsna, reaktionära och farliga – alla muslimer länkas till oupplyst medeltid och våld. Enligt detta synsätt var det, som sagt, ingen tillfällighet att karikatyrkrisen bröt ut just i Danmark.

Det är också mot denna bakgrund vi anser att debatten skjuter bredvid målet om den ses som primärt handlande om karikatyrteckningarna, eller om tryckfrihet eller bildförbud. Karikatyrteckningarna var i sig själva en bagatell. Att de blev till ”en kris” beror framför allt på att de – från både islamskt och västerländskt håll – kunde utnyttjas för större politiska syften. Vad det handlar om är vår syn på ”den Andre” och hur vi skall förhålla oss till dem, både nationellt och internationellt.

Är alla muslimer islamister?

Skall vi se det ökande antalet muslimer i Europa som ett hot som måste bekämpas? Är alla muslimer islamister och *jihadister* med syfte att islamisera de europeiska länderna och förvandla Europa till muslimskt territorium och införa islamisk samhällsordning baserad på *shari'a*-lagstiftning? I så fall har Kjærsgaard och hennes vapendragare en poäng, och vi som argumenterar för, och tror på möjligheten av, ett Europa som ett dynamiskt mångkulturellt och mångreligiöst samhälle enbart naiva och islamismens ”nyttiga idioter” (Jespersen och Pittelkow 2006).

Grundfelet i denna argumentering är dock, som vi ser det, att de ser, förstår och konstituterar ”hela islam” genom *jihadist*- och terroristlinsen och underlåter att skilja mellan bl. a. *jihadister*, islamister och ”muslimer i allmänhet” samt blundar för det empiriska faktum att de förra utgör en försvinnande liten andel av alla muslimer. De förmår inte se eller förstå att islam (som alla andra religioner) är vad människor gör den till i sina dagliga liv, att ”islam” inte existerar som någon självständig entitet – och än mindre kan ses som en självständig agent. Vad som finns, och genom sina handlingar och beteenden skapar islam, är muslimer. Och hur de handlar och betar sig bestäms, som vi argumenterat, i mycket stor utsträckning av den kontext, den diskurs, de befinner (upplever sig befinna) sig i. Givet hur denna diskurs har utvecklats i Danmark under senare år är risken också stor att Kjærsgaard och hennes vapendragare genom sina provokationer får rätt genom att de skapar just de muslimer, och därmed just det islam, de så ihärdigt varnar för. Det ligger nära till hands att väcka den gamla teorin om självuppfyllande profetia till livs igen.

Det är bland annat av dessa skäl de kulturkonservativas argument om att ”vi”, ofta i upplysningsandans, liberalismens och demokratins namn, måste bekämpa och förbjuda islam och muslimer för att bevara vår frihet känns ihåligt. Som vi ser det är våra demokratiska fri- och rättigheter i första hand till för att skydda minoriteter mot majoritetens övergrepp, inte tvärt om. Likaså är det i en demokrati makten som skall kritiseras, provoceras, utmanas och eventuellt karikeras, inte de redan svaga. Ett användande av våra demokratiska fri- och rättigheter för att förtrycka och skända oliktankande och olikhandlande minoriteter är, som vi ser det, snarast att i handling själv ställa sig inom just den politiska diskurs man säger sig vilja bekämpa. Man

blir sin motståndares omvända spegelbild. Man har själv blivit fundamentalist, om än ”upplysningsfundamentalist”.²⁰

Från denna argumentering mot den typ av stark ”universaliseringsfilosofi” som vi sett växa fram i bland annat Danmark och Nederländerna under senare år följer naturligtvis inte att vi oförblommerat ställer oss bakom och argumenterar för varje form av relativism och mångkulturalism. Det är ett empiriskt ganska uppenbart faktum att inget av Europas länder, oberoende av vilken av ”modellerna” man har valt att försöka implementera, har varit speciellt framgångsrika när det gäller att ”integrera” sina muslimska minoriteter.²¹ Det är, som redan sagts, inte lätt att argumentera principiellt och trosvisst i dessa frågor. Och mot dem som försöker bör man förhålla sig skeptisk.

Däremot går det, som vi ser det, att argumentera för att acceptans av olikhet är demokratins och jämlikhetens förutsättningar, inte deras motsats och att det är utnyttjande av våra olikheter och inte förtrycket av dem som kan skapa den dynamik som behövs för samhällets demokratiska framåtskridande.

Många européers uppfattningar om tillhörighet, solidaritet, lojalitet och delaktighet, om vem som är ”vi” och vem som är ”dom andra”, tycks dock i ökande utsträckning i allt väsentligt utgå från gamla markörer: föreställningen om en gemensam historia, ett gemensamt språk och en gemensam religion. Även om tanken om likhet som grund för identitet, solidaritet, rättvisa och deltagande kan ha stark lockelse leder den i allt ökande utsträckning till problem och konflikter.

²⁰ Ett alternativt sätt att uttrycka grundinnebörden i detta är kanske att hävda att vi måste göra en distinktion mellan vad som är legalt tillåtet att göra och säga och vad som är moraliskt eller normativt rätt att göra och säga; mellan att ha legal rätt och att utöva denna rätt på ett ansvarsfullt och övertänt sätt. Att människor kan förtjäna kritik för saker de gör som inte är straffbara bör vara uppenbart för var och en som följt diskussionerna i media kring ledare inom politik och näringsliv.

²¹ Den som är intresserad av de empiriska beläggen för detta kan med fördel botanisera bland de publikationer som finns på hemsidan för the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (före detta European Monitoring Center on Racism and Xenophobia (EUMC) (http://fra.europa.eu/fra/index.php?fuseaction=content_dsp_cat_content&catid=1))

I dagens globaliserade och multikulturaliserade Europa har vi helt enkelt inte råd att göra "de andra" till ett hot eller en fiende. En positiv framtid för Unionen och dess länder förutsätter att *alla* inkluderas på någorlunda lika villkor i det gemensamma bygget av det framtida Europa. Lyckas vi inte med detta kommer vi varken få ett rättvist eller fredligt Europa.

Repris på svenska – Lars Vilks rondellhundar

I juni 2007 — knappa två år efter publiceringen av Mohammedkarikatyrerna i Jyllands-Posten och knappa året efter krisen i dess kölvatten hade lagt sig – blev konstnären Lars Vilks inbjuden att delta i en utställning i Tällerud i Värmland. Utställningen hade temat *Hunden i konsten*. Vilks lämnade in tre teckningar av profeten Mohammed som rondellhund som sina bidrag. Hans officiella motivering till varför han, trots vad som hänt efter den danska publiceringen, valde att bidra med just Mohammedteckningar var att han ville testa gränserna för den politiska korrektheten inom den svenska konstvärlden.²² Han har också framfört åsikten att han tycker att det svenska kulturklimatet är för USA/Israelkritiskt och för lite islamkritiskt.

Den 20 juli beslutade man dock i Tällerud att inte ställa ut Vilks teckningar. Skälet man gav var rädsla för muslimska/islamiska reaktioner.

Därefter försökte Vilks ställa ut sina teckningar inom en utställning vid Gerlesborgs konstskola i Bohuslän som skulle öppna 18 augusti. Även här beslutade man dock att på grund av säkerhetsskäl inte ställa ut honom. Detta ledde till en för svenska förhållanden intensiv debatt om yttrandefrihet och självzensur.

Diskussionen, inklusive reproduktioner av (någon av) teckningarna, fördes i bl. a *Dagens Nyheter*, *Aftonbladet*, *Expressen*, *Göteborgs-Posten*, *Uppsala Nya Tidning* och *Nerikes Allehanda*. Det var dock publiceringen i samband med en ledarartikel i *Nerikes Allehanda* 18 augusti som verkar ha irriterat muslimer mest. I artikeln sägs det explicit att teckningarna "förlöjligar profeten Mohammad" men att muslimer måste finna sig i att det i ett land med

²² Ungefär så sa han i debattprogrammet Argument i SVT 1 2007-09-06

yttrandefrihet är ”tillåtet att förlöjliga islams främsta symboler”.²³ Den 25 augusti visade ett 60-tal muslimer sitt missnöje med publiceringen genom att demonstrera utanför tidningens lokaler i Örebro.

Protesterna kom dock inte enbart från svenskt håll. Den 28 augusti blev Sveriges *chargé d'affaires* i Teheran uppkallad till det iranska utrikesministeriet där hon fick motta en protest mot publiceringen i *Nerikes Allehanda*. Även Irans president Mahmoud Ahmadinejad uttalade sig fördömande om publiceringen. Två dagar senare blev också Sveriges *chargé d'affaires* i Islamabad kallad till det pakistanska utrikesministeriet för att motta en protest. Samma dag utfärdade också OIC ett starkt fördömande uttalande över den blasfemiska publiceringen av profeten Mohammed. I uttalandet begärdes också bl. a att den svenska regeringen skulle vidta rättsliga åtgärder mot Vilks och dem som publicerade teckningarna samt ge en officiell ursäkt.

Den 31 augusti demonstrerade ca 300 muslimer åter utanför Nerikes Allehanda samtidigt som man i Lahore och Karachi i Pakistan brände svenska flaggor och dockor föreställande statsminister Fredrik Reinfeldt.

Även om protesterna inte fick samma proportioner som efter publiceringen av de danska karikatyrerna så fortsatte skriverier och protester i den muslimska världen fram till 7 september då statsminister Reinfeldt hade ett möte i Stockholm med 22 ambassadörer från muslimska länder. Exakt vad som sades vid detta möte är höljt i dunkel. Enligt den officiella versionen var det bara en bra dialog som lett till större ömsesidig förståelse, men enligt vissa uppgifter i arabisk press hade ambassadörerna med sig en kravlista och fick en ursäkt för publiceringen av Reinfeldt.

Vad som än skedde på detta möte så dog protesterna, med ett undantag, successivt ut därefter. Undantaget var att en viss Abu Omar al Baghdadi, sägande sig representera Al Qaida, på en islamistisk hemsida utlovade en belöning på \$100 000 till den som mördade Lars Vilks och \$50.000 till den som mördade chefredaktören för *Nerikes Allehanda* Ulf Johansson. I uttalandet hotades också med bojkott av och hämndattacker mot ett hundratal namngivna svenska företag.

²³ www.na.se/skrivut.asp?intId=1209627

Dessa hot fördömdes dock av många muslimer och muslimska organisationer, bl. a *The European Council for Fatwa and Research* (ECFR) och *Federation of Islamic Organizations in Europe* (FIOE).

Enligt Lars Vilks var alltså skälen till att rita och publicera sina kränkande och förlöjligande teckningar av profeten Muhammed analoga till dem som uppgavs av redaktör Rose vid publiceringen av Muhammedkarikatyrerna i Jyllands Posten: att testa gränserna för och försvara yttrandefriheten mot de krafter som hotar den från religiöst, framför allt islamiskt håll. Att detta skulle vara de enda, eller ens de huvudsakliga, motiven bakom att han gjorde Muhammed som rondellhund är här, liksom i Danmark, möjligt att ifrågasätta.

Provokationen som konstnärlig metod

Lars Vilks vilja och förmåga att provocera är känd sedan åtminstone 1980 talet då han byggde tre monumentala skulpturala konstruktioner, drivvedsverket *Nimis*, betongskapel sen *Arx* och stenkonstruktionen *Omfalos*, i naturreservatet på Kullabergs nordvästra udde. Alla tre var från början olagliga byggkonstruktioner i ett naturskyddat område och väckte mycket stor debatt om deras konstnärliga kvaliteter såväl som kring konstnärens rätt att bryta mot lagen. Länsstyrelsens och markägares kamp med Vilks för att få bort skapelserna ledde också till uppmärksammade rättegångar. I slutet på 1990 talet beslöt dock Malmö tingsrätt att *Nimis* och *Arx* skulle få stå kvar, medan *Omfalos* skulle bort.²⁴

Vilks har även uttryckt sin syn på provokationen som en konstnärs kanske bästa sätt att bli känd på i den bok han 2005 skrev tillsammans med Martin Schibli: *Hur man blir samtidskonstnär på tre dagar: handbok med teori* (Nya Doxa). En viktig del i att bli en känd konstnär är enligt Vilks att nå utanför sin egen sfär, vilket primärt innebär att gå in i nyhetsjournalistikens sfär, att få sitt konstverk att bli en allmänjournalistisk nyhet. Det viktigaste för att bli en samtidskonstnär är alltså inte att göra bra eller stor konst utan

²⁴ En tidig morgon 2001 slog också kronofogdemyndigheten till och fraktade bort *Omfalos* med båt. För detta fick kronofogden ett konstpris, där enleveringen av *Omfalos* ses som ett verk med många dimensioner och poetisk elegans .

att få journalister, konstkritiker, politiker, etc. att diskutera och debattera sitt konstverk, och sig själv som konstnär, och att få framträda i intervjuer och debattprogram i media. Om man lyckas med detta gäller: Konstnären som får medial uppmärksamhet bör genast ta tillvara dessa möjligheter och spinna vidare på dem. Det är därför enligt Vilks mycket viktigt att man som konstnär övar upp sin skicklighet i hur man skapar medialt intresse kring sina projekt.

Givet detta är Vilks skapande av Muhammad som rondellhund helt i enlighet med hans egen filosofi om hur man som bör bete sig för att bli framgångsrik. Att han, trots att hans Muhammadteckningar knappast kan sägas vara stor konst, lyckades väl med att övergå till en annan sfär är det väl ingen större tvekan om. Han lyckades engagera större delen av det svenska mediaetablissemanget som aktiva medspelare²⁵ i det av honom koreograferade skådespelet.

Så långt lever han alltså som han lär. Han verkar dock bryta mot sin egen lära på en väsentlig punkt. För att vara en god konstnär får det man företar sig, enligt hans bok, nämligen inte vara en slapp efterkonstruktion. Exakt hur det skall tolkas är naturligtvis lite oklart, men genom att i princip enbart kopiera en redan prövad modell, den danska, verkar han dock falla på eget grepp. Men det är väl med Vilks som med de flesta postmoderna pragmatiker: Inget är heligt, resultatet i termer av mediaexponering och ”fortune and glory” för sig själv är allt som räknas. Eller för att uttrycka det inom den litterära sfären: Det är dumt att låta lagen, moralen eller sanningen stå i vägen för en god berättelse.

Vilks planerar också att fortsätta på denna uppenbarligen så framgångsrika väg till medial uppmärksamhet. Hans nästa projekt skall, enligt media och hans hemsida, bli att, tillsammans med syntgruppen Neurobash, sätta upp musikalen *Dogs* (alluderande på *Cats*) i vilken, förutom Muhammed, även Fredrik Reinfeldt, Irans president Ahmadinejad och Al Qaida kommer att

²⁵ Ett annat sätt att uttrycka det kanske skulle vara att de var aktiva men omedvetna statister i ett av Vilks skrivet och regisserat drama. Vilks verkar ha läst sin Shakespeare: All the world is a stage, And all the men and women merely players; they have their exits and their entrances. (As you like it, act II, scene vii) Det gäller bara att själv bli manusförfattare och regissör.

medverka med trevliga sånger. Musikalen kommer också att innehålla en klagosång med De kränktas kör.

Det är, för att parafasera satirikern och Östgöta Correspondentens grundare H. B. Palmær, nästan så att man börjar höra ”det oändliga oväsande” som diskussioner om ”det oändliga väsendet” ofta ger upphov till.

Åke Sander är professor i religionsbeteendevetenskap vid Institutionen för religionsvetenskap och teologi, Göteborgs universitet.

Litteratur

Allievi, S. 2006 How & Why Immigrants became Muslims. ISIM Review, 18/autumn 2006: 37

American Public Opinion About Islam and Muslims 2006 , *Council of American Islamic Relations Research Center (CAIR)*, Washington DC, www.cair.com

An Uncertain Road. Muslims and the Future of Europe , *The Pew Forum on Religion & Public Life*, December, (2004)

Bernstein, R. (2005) *The abuse of evil: the corruption of politics and religion since 9/11* Cambridge, UK: Polity,

Bleich, E. (2006) On Democratic Integration and Free Speech: Responses to Tariq Modood and Randall Hansen . I: T. Modood (ed) *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration. International Migration* Vol. 40, No. 5, ss. 17-22

Buijs, F. & Rath, J. (2002) *Muslims in Europe: The State of Research*, Amsterdam: Department of Political Science/Institute for Migration and Ethnic Studies, University of Amsterdam

Cesari, J. 2003 Islam, *Citizenship and the Dynamics of European Integration*. The Network of Comparative Research on Islam and Muslims in Europe. www.nocrime.org

Cesari, J. 2006 Introduction . I *Securitization and religious divides in Europe. Muslims in Western Europe After 9/11: Why the term Islamophobia is mor a predicament than an explanation*. ss. 5-48. www.euro-islam.info/PDFs/ChallengeProjectReport.pdf%20-4.pdf

Dassetto, F. (2003) After September 11th: Radical Islamic Politics and European Islam , in: Maréchal & al (ed.) *Muslims in the Enlarged Europe: Religion and Society*, Leiden: Brill, pp. 489 530

Davie, G. (2007) *Sociology of Religion*. London: SAGE

Dittreich, M. (2006) *Muslims in Europe: addressing the challenges of radicalization*. EPC Working Paper No. 23

<http://www.theepc.be/en/pub.asp?TYP=TEWN&LV=187&see=y&t=&PG=TEWN/EN/detailpub&l=12&AI=520>

Dittrich, M. (2006) **Muslims in Europe: addressing the challenge of radicalization**. European Policy Center, Working Paper No. 2 http://www.theepc.be/TEWN/pdf/602431467_EPC%20Working%20Paper%2023%20Muslims%20in%20Europe.pdf

Ebaugh, H. 2003 Religion and the new immigrants. I M. Dillon (ed.) *Handbook of the Sociology of Religion*. Cambridge: University of Cambridge Press, ss. 225 239

Engelbth Larsen, R. & Seidenfaden, T. 2006 *Karikaturkrisen: En undersøgelse av baggrund och ansvar*, København: Gyldendal

Europe's Muslim Street , *Foreign Policy*, March (2003). <http://www.brookings.org/views/op-ed/fellows/taspinar20030301.htm>

- Fallaci, O.** (2005) *The Force or Reason (La Forza della Ragione)* New York: Rizzoli
- From dawa to jihad. The various threats from radical Islam to the democratic legal order.* Ministry of the Interior and Kingdom Relations. Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, available at: https://www.aivd.nl/actueel_publicaties/aivd-publicaties/from_dawa_to_jihad. (03.01.2006)
- Fazlhashemi, M.** 2005 *Occidentalism. Idéer om väst och modernitet bland muslimska tänkare.* Lund: Studentlitteratur
- Gallis, P.** (2005) (ed). *Muslims in Europe: Integration Policies in Selected Countries.* CRS Report for Congress. Congressional Research Service. Library of Congress. Available at: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33166/>, (03.01.2006)
- Hansen, R.** (2006) Free Speech, Liberalism, and Integration: A reply to Bleich and Carens . I: T. Modood (ed) *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration.* *International Migration* Vol. 40, No. 5, ss. 42-51
- Hunter, S.** (1998) *The future of Islam and the West: Clash of civilizations or peaceful coexistence?* Westport: Praeger
- Huntington, S.** (1993) "The Clash of Civilizations", in: *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49
- Huntington, S.** (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster
- Hjärpe, J.** 2007 *Profetens mantel/Den muslimska världen 2001 – 2006.* Stockholm: Leopard förlag
- Jespersen, K. och Pittelkow, R.** 2006 *Islamister och naivister.* København: Peoples Press
- Karlsson, I.** 1994 *Islam och Europa. Samlevnad eller konfrontation.* Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Karlsson, I.** 2002 "Europa riskerar få 85 "ghettoislam"". *Svenska Dagbladet* 2002-08-21
- Karlsson, I.** 2004 *Tro, Terror och Tolerans.* Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Karlsson, I.** 2007 *Vårt arabiska arv.* Stockholm: SNS Förlag
- Kepel, G.** (1997) *Allah in the West: Islamic Movements in America and Europe.* Cambridge: Polity Press
- Kepel, G.** (2002) *Jihad. The trail of political Islam.* London & New York: Tauris
- Kepel, G.** (2004) *The War for Muslim minds: Islam and the West.* Cambridge, Mass.: Belknap Press
- King, R.** 1999 *Orientalism and Religion. Postcolonial Theory, India and "the Mystic East".* London: Routledge

- Larsson, G.** 2006 *Muslimerna kommer! Tankar om islamofobi*. Göteborg & Stockholm: Makadam
- Macfie, A.** 2001 *Orientalism*. Harlow: Longman
- MacKenzie, J.** 1995 *Orientalism: History, Theory and the Arts*. Manchester: Manchester University Press
- Maréchal, B., Allievi, S., Dassetto, F. & Nielsen, J.** (2003) *Muslims in the Enlarged Europe. Religion and Society*. Leiden: Brill
- Milton-Edwards, B.** (2005) *Islamic Fundamentalism since 1945*. New York: Routledge
- Modood, T.** 2002 "The Place of Muslims in Secular Multiculturalism". I: Al-Sayyad, N. & Castells, M. (eds) *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, London & New York: Zed Books, pp. 113-130
- Modood, T.** (2003) "Muslims and the Politics of Difference". I: *Political Quarterly* 74 (1), 2003: 100-115
- Modood, T.** 2004 "Muslims in the West: A Positive Asset", available at: <http://www.ssrc.org/sept11/essays/modood.htm>, (03.01.2006)
- Modood, T.** 2005 *Multicultural politics: racism, ethnicity, and Muslims in Britain*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Modood, T.** (2006) "The Liberal Dilemma: Integration or Vilification?". I: T. Modood (ed) *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration. International Migration* Vol. 40, No. 5, ss. 4-7
- Modood, T.** 2007 *Multiculturalism: a civic idea*. Cambridge: Polity
- Moussalli, A.** 1992 *Radical Islamic fundamentalism: the ideological and political discourse of Sayyid Qutb*. Beirut: American Univ. of Beirut, cop.
- Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia*. 2007 Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia
- Pipes, D.** (1996) *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy*, New York: St. Martin's Press
- Pipes, D.** (2004) "Muslim Europe", in: *Jewish World Review* May 11, 2004 / 20, available at: http://www.jewishworldreview.com/0504/pipes_2004_05_11.php3, (03.01.2006)
- Rothstein, K. & Rothstein, M.** (2006) *Bomben i Turbanen*. København: Tiderne Skifter
- Roy, O.** 2003 "EuroIslam: The Jihad Within?", in: **National Interest** (spring 2003): 65
- Roy, O.** 2004 *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, New York: Columbia University Press
- Said, E.** 1979 *Orientalism*. New York: Vintage Books
- Said, E.** 1997 *Covering Islam – How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*, London: Vintage Books

Sander, Å. & Larsson, G. (under publicering) *Islam and Muslims in Sweden. A contextual analysis*. Lit-Verlag, Berlin

Sander, Å. 2006 "Experiences of Swedish Muslims after the terror attack in the USA on 11 September 2001". *Migration. A European Journal of Ethnic and Migration Studies*, July 2006, 32(5) pp. 809 – 830

Sander, Å. & Andersson, D. 2005 "Religion och Religiositet i en pluralistisk och föränderlig värld. Några teoretiska, metodologiska och begreppsliga kartor", in: Andersson, D. & Sander, Å. (eds) *Det Mångreligiösa Sverige – ett landskap i förändring*, Lund: Studentlitteratur, pp. 33–134

Sander, Å. & Larsson, G. (under publicering) *The situation of Muslim communities in the EU – Manifestations of Islamophobia*. Vienna: EUMC.

Savage, T. 2004 "Europe and Islam: Crescent Waxing, Cultures Clashing", in: *The Washington Quarterly*, 2004:27:3, pp. 25–50

Sayyid, B. 1997 *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*. London: Zed Books

Simonsen, J. B. 2004 *Islam med danske øjne. Danskernes syn på islam gennem 1000 år*. København: Akademisk forlag

Thalén, P. 2007 *Ateismens Fall. Den moderna religionskritikens kris*. Skellefteå: Artos

Vilks, L. & Schibli, M. 2005 *Hur man blir samtidskonstnär på tre dagar: handbok med teori*. Nora: Nya Doxa

Watt, M. 1965 *A history of Islamic Spain*. Edinburgh

Zemni, S. 1999 "Is There a Place for Islam in Europe?" *Center for Islam in Europe* http://www.flwi.ugent.be/cie/CIE/list_en.htm

Zemni, S. 2002 "Islam, European Identity and the limits of Multiculturalism" *Center for Islam in Europe* http://www.flwi.ugent.be/cie/CIE/list_en.htm

Zemni, S. & Parker, C. 2002 "European Union, Islam and the Challenges of Multiculturalism: rethinking the problematique" *Center for Islam in Europe* http://www.flwi.ugent.be/cie/CIE/list_en.htm

Ye'or, B. 2003 "European Fears of the Gathering Jihad", in: *FrontPageMagazine.com*, February 21, 2003, available at: <http://www.frontpagemag.com/Articles/Printable.asp?ID=6262>, (03.01.2006)

Ye'or, B. 2004 "How Europe Became Eurabia", in: *FrontPageMagazine.com*, July 27, 2004, available at: <http://www.frontpagemag.com/Articles/Printable.asp?ID=14364>, (03.01.2006)

Ye'or, B. 2005 *Eurabia: the Euro-Arab axis*. Madison, N.J.: Fairleigh Dickinson University Press, cop

Att avbilda profeten Muhammed:

– några teologiska utgångspunkter

Göran Larsson

Det finns ingen enhetlig muslimsk eller islamisk uppfattning om bilder och avbildningar. Regionala och tidsmässiga variationer är mycket vanliga i islams historia. Vissa teologer, härskare och dynastier har varit noga med att betona bildförbudet, andra har varit mindre nogräknade och tillåtit avbildningar. Det menar religionshistorikern Göran Larsson i sin genomgång av synen på avbildningar i Koranen och profetlitteraturen och hur den tolkats genom tiderna.

Publiceringen av de så kallade Muhammed-karikatyerna hösten 2005, de efterföljande reaktionerna under våren 2006, Lars Vilks teckningar av Muhammed som "rondellhund" 2007, och återpubliceringen av Muhammed-karikatyerna våren 2008 har aktualiserat ett flertal politiska, ideologiska och teologiska skiljelinjer mellan muslimer och icke-muslimer. Medan Åke Sanders text har som syfte att teckna och analysera konflikternas politiska och ideologiska dimensioner syftar följande avsnitt främst till att belysa och diskutera olika muslimska uppfattningar om bildförbud inom islam mot bakgrund av Koranen och hadith-litteraturen (profetlitteraturen). Innan min redogörelse kan ta vid är det viktigt att betona att det inte finns en enhetlig muslimsk eller islamisk uppfattning om bilder och avbildningar. Regionala och tidsmässiga variationer är mycket vanliga i islams historia. Vissa teologer, härskare och dynastier har varit noga med att betona bildförbudet, andra varit mindre nogräknade och tillåtit avbildningar (till och med av profeten Muhammed). Skillnaderna är till exempel mycket stora mellan sunni-muslimer och shia-muslimer. Då de första har varit stränga med att förbjuda figurativa avbildningar av Muhammed har shia-muslimer ofta varit betydligt mindre strikta. Inom shia-muslimska grupper intar avbildningar av både Muhammed, Ali (den fjärde Kalifen), dennes söner (Hassan och Husaiyn) och de shiitiska imamerna ofta en framträdande plats i de troendes liv.

Koranen och hadith-litteraturen

Oberoende av det faktum att merparten av muslimer tar starkt avstånd från avbildningar av profeten Muhammed innehåller Koranen egentligen inte något direkt eller detaljerat förbud mot bilder. Förbud som härleds ur Koranen är därför indirekta och inte explicita. Däremot betonas det på flera ställen att muslimer skall ta avstånd från dyrkan av de stenstoder (nusub) och beläten som dyrkades i den för-islamiska tiden (jfr Koranen 22:30). Dessa bruk är dock inte att likställa med bilder, men förbudet kopplas till avgudabilder (awthan, nusub), statyer och representationer av olika slag. Till exempel fördöms och förkastas människorna som dyrkar avbilder i Koranens berättelse om Moses och Guldkalven. När Moses lämnar folket för att bege sig upp på Sinai berg faller de för frestelsen och låter tillverka en avbild för dyrkan (jfr Koranen 7:138). På ett flertal ställen betonas det i Koranen att dyrkan av avbilder och beläten är ett brott mot Gud. Till skillnad från Allah så har dessa ingen kraft eller verkan och den ende som är värd att dyrka är Gud (Allah).

De som ni dyrkar i Guds ställe är bara bilder utan liv, och [på så sätt] ger ni verklighet åt en lögn. De som ni tillber i Guds ställe kan inte sörja för era behov (Koranen 29:17).

Och Abraham sade till sin fader Azar: "Gör du bilder till föremål för dyrkan? Jag ser tydligt att du och dina stamfränder har gått vilse (Koranen 6:74).

Och berätta för dem om Abraham – hur han frågade sin fader och sitt folk: "Vad är det ni tillber?" De svarade: "Vi tillber [våra] gudabilder och vi skall fortsätta att ge dem vår hengivna dyrkan" (Koranen 26:69-71).

Även om dessa verser inte innehåller ett direkt förbud mot bilder är det vanligt att muslimska teologer diskuterar frågan om bildförbudet i relation till Guds skapandeförmåga. I Koranen är det Gud som ger form och därför blir det problematiskt att människor framställer sig som skapare.

Det är Han som formar er i moderlivet enligt Sin vilja (Koranen 3:6).

Han är Gud, Skaparen, som är upphovet till allt och som ger allt dess slutliga form (Koranen 59:24).

Kopplingen mellan de två verserna i Koranen blir ännu tydligare om vi analyserar dem i relation till hadith-litteraturen. Till skillnad från Koranen

innehåller den så kallade profetlitteraturen flera exempel på ett direkt förbud mot bilder. I denna litteratur betonas till exempel att änglar aldrig går in i hus där det finns bilder. Bildmakaren (det vill säga den som har framställt en bild) kommer också att tillfrågas på domedagen om han kan blåsa liv i sina bilder (det vill säga skapa liv). Precis som i Koranen är det endast Gud som kan skapa liv och därför är bildmakaren dömd till straff och fördömelse. Dessa aspekter framträder till exempel i följande två hadith-berättelser.

The most severely punished among people (on the Day of Resurrection) will be those who (try to) create something similar to what Allah has created.

A'isha had bought a cushion on which there were some pictures. When the Prophet saw it, he stood still at the door without entering, his disapproval showing on his face. A'isha said: 'Messenger of God, I shall repent before God and His Messenger, but what have I done wrong?' He said: 'What is the purpose of this cushion?' A'isha answered: 'I bought it especially for you so that you can sit on it or rest your head on it.' But the Prophet said: 'People who make these pictures will be punished; they will be told: 'Endow what you have created with life.' The angels will not enter houses in which there are pictures.'

Eftersom profeten Muhammed är ett föredöme och en förebild för alla muslimer är denna och liknande hadith-berättelser av stor betydelse om vi vill förstå muslimers aversion mot bilder. Att Muhammed vägrar att gå in i ett hus där det finns bilder är en tydlig markering av att "rättroende" muslimer skall undvika bilder och avbildningar.

Några nutida utgångspunkter

Vid sidan om Koranen och hadith-litteraturen har muslimska teologer också funnit det nödvändigt att diskutera bilder och avbildning i relation till fotografering, film, TV och Internet. Med introduktionen av ny informations- och kommunikationsteknologi har muslimska teologer ställts inför nya utmaningar och problem. Därför har en mängd juridiska utlåtanden (fatwor) uttalats i ämnet och flera vägledande böcker har skrivits i ämnet. Utan att göra anspråk på att sammanfatta eller ge en rättvis beskrivning av detta mycket komplexa material framträder vissa gemensamma utgångspunkter

som delas av många sunni-muslimska teologer. Återigen är det viktigt att betona att muslimer inte skall ses som en homogen grupp och variationerna är därför stora. Medan vissa har försökt att hitta en balansgång där nya medier kan accepteras är fortfarande vissa muslimska teologer direkt avvisande mot bilder.

Enligt teologen Yusuf al-Qaradawi är det därför nödvändigt att muslimer ställer sig följande frågor när de vill avgöra om en bild är tillåten eller förbjuden enligt islam.

- Vad föreställer bilden?
- Var är bilden placerad (i vilket sammanhang)?
- Vilken funktion fyller bilden?
- Med vilket syfte framställdes bilden?

Dessa utgångspunkter är hämtade från al-Qaradawis mycket inflytelserika bok *Al-halal wal-haram fi-l islam* ("Det tillåtna och det förbjudna enligt islam"). Med hjälp av de uppställda frågorna kan muslimer få vägledning och hjälp med att avgöra huruvida bilder är tillåtna eller otillåtna. Medan ett fotografi som till exempel föreställer nakna människor är otillåten är en bild som visar hur en person skall sköta en maskin tillåten. Ett passfoto kan ge den troende möjlighet att resa till Mecka och genomföra hajj (pilgrimsfärden). Eftersom det är en plikt att alla troende som har råd och som är friska skall resa till Mecka är detta kort tillåtet. Men om en muslim istället skaffar sig ett pass för att kunna resa på sol- och badsemester är detta inte automatiskt tillåtet. På dessa platser är det inte säkert att islams regler följs. Många semesterorter serverar alkohol och tillvaron på dessa platser uppmuntrar ofta till ett oislamiskt leverne enligt teologerna.

Avslutning

Min korta genomgång har visat att islams aversion och förbud mot bilder och avbildningar måste förstås i relation till både Koranen och hadith-litteraturen. Medan ett förbud mot bilder inte finns direkt uttalat i Koranen återfinns explicita förbud i profetlitteraturen. Samtidigt är det tydligt att flera nutida teologer som till exempel Yusuf al-Qaradawi har uttolkat dessa traditioner på ett sådant sätt att troende muslimer kan acceptera bilder under vissa omständigheter. Om bilder skall vara tillåtna måste de vara nödvän-

diga och de skall fylla en undervisande eller praktisk funktion. När dessa villkor är uppfyllda är bilder i sig själv inte något problem. Denna anpassning eller uttolkning skall dock inte användas för att negligera Koranens och hadith-litteraturens anvisningar och krav. Att Jyllands-Postens karikatyrbilder på Muhammed och Lars Vilks rondellhund väckte en så stor vrede bland muslimer måste också kopplas till det faktum att bilderna hade en negativ avsikt. De politiska, sociologiska och psykologiska faktorer som Åke Sander analyserar skall givetvis inte negligeras om vi vill förstå vilka faktorer som utlöste och utvecklade konflikterna kring Muhammed-bilderna till en global kris men de teologiska aspekterna bör inte heller negligeras. Den vördnad som troende muslimer känner inför profeten Muhammed är ofta mycket svårbegriplig för många sekulariserade människor som lever i västvärlden. Ur detta perspektiv är konflikterna kring Muhammed-bilderna också ett uttryck för olika värderingar, ideal och teologiska synsätt.

Göran Larsson är docent i religionshistoria vid Institutionen för religionsvetenskap och teologi, Göteborgs universitet.

Litteratur i urval

Fahd, T. (1995) "Nusub". *Encyclopaedia of Islam*. Leiden: Brill, Vol. VIII.

Flaskerud, Ingvild (2007) "Profeten Muhammed i islamisk bildekunst". Hämtad från <http://www.hf.uib.no/i/religion/popularikonografi/profeten.html> (utskrift 2007-05-07).

Graber, O. and M. Natif (2003) *The Story of Portraits of the Prophet Muhammed*, *Studia Islamica*, Vol. 96.

Hawting, G. (2002) "Idols and Images". I McAuliffe, J. D. (Ed.) *Encyclopaedia of the Qur'an*, Vol. I. Leiden & Boston: Brill.

Juynboll, G.H.A. (2007) *Encyclopedia of Canonical Hadith*. Leiden & Boston: Brill.

Koranens budskap. Tolkning från arabiska av Mohammed Knut Bernström. Stockholm: Proprius, 1998/2000.

Al-Qaradawi, Yusuf (2001) *The Lawful and the Prohibited in Islam*. Cairo: El-Falah.

Ramadan, Tariq (2004) *Att vara Europeisk muslim. Islamiska källor I ett Europeiskt sammanhang*. Lund: Alhambra.

Stenberg, Leif och Janson, Torsten (2006) "Bildförbudet utan stöd i Koranen", *Svenska Dagbladet*, Torsdagen den 9 februari 2006.

13 företrädare för organisationer som samlar muslimer i Göteborg säger sitt om karikatyerna av profeten Muhammed som publicerades i Jyllands-Posten samt Lars Vilks teckningar föreställande profeten Muhammed som rondellhund. Dessutom ger professor Åke Sander, institutionen för religionsvetenskap och teologi, Göteborgs universitet en bakgrund till bildpubliceringarna och sätter in dem i ett större sammanhang.

Docent Göran Larsson, institutionen för religionsvetenskap och teologi, Göteborgs universitet kompletterar med en text om Koranens bildsyn.

Göteborgs Stad
Social resursförvaltning

GÖTEBORGS UNIVERSITET